

KUTATÁS

VARGYAS Zsófia

ADALÉKOK MARCZIBÁNYI ISTVÁN (1752–1810) MŰGYŰJTEMÉNYÉNEK TÖRTÉNETÉHEZ

„Extinctus amabitur idem” olvasható a jelmondat Marczibányi István arcképén, amely Ehrenreich Ádám rézmetsző kiadásában jelent meg 1806-ban (1. kép). A tömör Horatius-idézet (Ep. 2. 1. 14) költői, erősen értelmező magyar fordításban annyi tesz: „a halál a jó hírnek ajtót nyit, s az irigységet némává teszi”.¹ A nagybirtokos köznemes Marczibányit azonban már életében is a nemzet jótevőjeként tartották számon, hiszen mecénási tevékenysége egyaránt kiterjedt vallási, oktatási, tudományos és szociális célok, intézmények támogatására. Kegyúrként finanszírozta több templom felújítását és bővítését, a magyar nyelvű oktatást a lévai piarista gimnázium létrehozására tett alapítvánnyal, Budán pedig egy magyar iskolamesteri állás biztosításával segítette. Arad, Csanád, Szerém és Trencsén vármegyei birtokainak jövedelméből a bajor örökösödési háború idején, 1779-ben katonákat állított az udvar részére, miután is 1780-ban kinevezték a temesi kerület tartományi biztosának és királyi tanácsosnak. 1783 és 1786 között Csanád vármegye alispánja, 1800-tól udvari tanácsos volt, utóbbi cím elnyerésekor lakóhelyét tornyai kastélyából előbb Pestre, majd Budára helyezte. Itt kapcsolódott be Pest-Buda kulturális és irodalmi életébe, a nemzeti művelődés „haladását” szorgalmazó szellemi mozgalomba. Pártfogásába vette az író Versey Ferencet, támogatta többek között Endrődy János, Révai Miklós, Virág Benedek magyar nyelvű munkáinak megjelenését. 1806-ban feleségével, Majthényi Máriaival együtt alapítványt tett a budai Erzsébet-apácák temploma mellé építendő menház javára, és ugyanebben az évben megvásárolta a budai Császár fürdőt és a környéken lévő telkeket az irgalmas rend számára, hogy a fürdő jövedelméből kórházat létesítsenek. Érdemeit I. Ferenc császár 1806-ban valóságos belső

1. Ehrenreich Sándor Ádám: Marczibányi István valóságos belső titkos tanácsos, 1806. ELTE Egyetemi Könyvtár és Levéltár (EK, KEP07783)

titkos tanácsos címmel jutalmazta. 1809-ben a Ludo-
vika Akadémia pénzalapja számára adományozott
50 000 forintot, míg a magyar nyelv támogatására
– a magyar nyelven írt irodalmi, tudományos és
nyelvészeti munkák jutalmazására – szánt alapítvá-
nya csak halála után valósult meg az öccse, Marczi-
bányi Imre által 1815-ben kiállított fundációs levél
révén. Műgyűjteménye, amelyet nagy gondossá-
gal és szenvedéllyel, anyagi ráfordítást nem sajnál-
va állított össze „majd minden szép mesterségek”,
és drága mivek’ nemében”,² 1810. december 21-én
bekövetkezett halálával családjára (egyenesági le-
származott hiányában testvérére és unokaöccseire)
szállt. A Marczibányi família adományaként egy ki-
sebb műtárgyválogatás 1811-ben a Nemzeti Múze-
umba került, míg a gyűjtemény többi – lényegében
a mai napig felmérhetetlen – része a család tulajdo-
nában maradt, és fokozatosan szétszóródott.³

A gyűjtemény kortárs források tükrében

Marczibányi István halála után, a *Vaterländische Blätter*
1811. január 9-i számában megjelent egy rövid nek-

rológ, amelyben az elhunyt hazafias törekvései
között említik a gyűjteményépítést, hangsúlyozva,
hogy Marczibányi már a Nemzeti Múzeum esz-
méjének megszületése előtt összegyűjtött minden
magyar vonatkozású régiséget és műalkotást, ami
a látóterébe került. Arról is értesülünk a gyászjelen-
tésből, hogy a ’sokszínű és értékes, ámde kritikai
rendszeresség nélkül válogatott’ gyűjtemény leírása
szerepel Wallaszky Pál *Conspectus*ának új kiadá-
sában – ez a forrás mindeddig elkerülte a kutatás
figyelmét.⁴ A gyűjtemény említései nyomtatott for-
rásokban kizárólag a gyűjtő Budára költözése után
ismertek. Marczibányi 1801-ben vásárolta meg Bat-
thyány József hercegprímás egykori házáat a budai
Várnegyedben, amelyet a következő években copf
stílusban építtetett át. Az 1910 körül lebontott, csak
fényképekről ismert (2. kép) egyemeletes palota
timpanonos középrizalittal tagolt, héttengelyes fő-
homlokzattal nézett a Dísz térre.⁵ Bár belső elren-
dezése ismeretlen, a palota köztudottan otthont
adott a gyűjteménynek, amely nyitva állt a pest-
budai értelmiség jelesei előtt. Tanulságos ebből a
szempontból Endrődy János (1756–1824) piarista
pap *Az embernek boldogsága, ki fejtegetve a’ józan*

2. Dísz tér közepén a Marczibányi házzal, 1893 előtt. Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár Budapest Gyűjtemény (020148)

Művészettörténeti Értesítő 71 (2022)

böltselfeladásnak segítségével című műve első kötetének ajánlása, amely a könyv megjelenését támogató Marczibányi Istvánhoz szól. Ebben a szerző 'a haza fényének nagyobbtítását célzó törekvések' között elsőként említi Marczibányi gyűjteményét, amit a tulajdonos szívesen meg is mutatott az érdeklődőknek. „Tsodálja a' külső nemzet Excellentiád' gyűjteményes ritkaságait, bámúl minden a' sehol másutt nem látta régiségein, és a' finy izű tudós utas nem pirít magyar ortzákat olyan állétással, hogy hazánkban semmi emlékezetre méltó régi dolgokat nem láthat, 's az el múlt századoknak ritka maradványaikat sehol nem szemlélheti. Excellentiádnál föl találja nagy szorgalommal egybe szedve a' természetnek sok kintseit, föl találja a' rajzolás, a kép író, és a faragó mesterségnek remek munkáit, a' régieknek, kivált Magyar Eleinknek viseletjeiket, az első századok bálványait, pénz nemeiket, és egyéb ritkaságaikat hol öntve, vagy ki faragva, hol ki metzve, vagy le föstve, a'vagy mint azt maga a' természet el készítette. Ki nem álmélkodik, mikor ime' gazdag gyűjteményéből maga Excellentiád vagy az egyik, vagy a másik darabot a' tanulni óhajtnának magyarázza! mikor a' Magyar honnyosi régiségeket fejtegeti, mikor a' természetnek titkos munkáit világosítja, vagy a' mélyebb tudományokról böltselfeladik.”⁶

Marczibányi régiséggyűjteményéről a Nemzeti Múzeum „felállítást”, azaz országos gyűjtőkörű, nemzeti intézménnyé szervezését célzó törekvések során esik egyre több szó a nyilvánosság előtt. Ahhoz, hogy a Széchényi Ferenc gróf adománya által 1802-ben megalapított – hungarica-könyvtárat, kézirat-, kép-, térkép-, címer- és éremgyűjteményt magában foglaló – Nemzeti Könyvtár tovább fejlődhesen, az intézetet felügyelő József nádor megbízta a könyvtár őrét, Miller Jakab Ferdinándot egy tervezet elkészítésével. A *Museum Hungaricum Excelsis Regni Proceribus Et Inclitis Statibus Ac Ordinibus Exhibitum. A' nemzeti gyűjtemények elintézése' feltételei Magyar Ország hazafiai' számára* című tervezet nyomtatott változata 1807 őszére készült el, amelyet hozzászólás végett elküldtek a vármegyéknek és városoknak, továbbá gróf Gyulay Ignác (1763–1831) horvát-szlavón bánnak, és két, „a Haza iránt különös buzgóságot mutató” nemes úrnak, Marczibányi Istvánnak és gróf Festetics Györgynek (1755–1819).⁷ A Budán ülésező országgyűlés követői között is szétosztott tervezetben közölték a múzeumépület Hild János által készített terveit, valamint Miller az épületben elhelyezendő gyűjteményi egységeket is felsorolta és részletezte. A régiségek és ritkaságok csekély darabszámú gyűjteménye kapcsán megemlített néhány, a nagyközönségtől elzárt magángyűjteményt,

amely alkalmas lenne a „Nemzeti Gyűjtemények Tárházának” gyarapítására: „Mivelhogy vagynak az Országban mindennemű drága Régiségek, azt (ha szintén a' Hertzeg Eszterházyét, Gróf Vitzayét és Báró Palotsyét ki is vesszük) Martzibányié Budán (a' melly minap egy illy Drágaságok' esmérő Anglustól többre mint hét száz ezerre betsültetett) elegendőképpen bizonyítja.”⁸ Marczibányi, aki így többszörösen is megszólítva érezhette magát, 1807. november 9-én kelt levelében válaszolt a nádornak. Ebben azt írta, hogy hazafiúi kötelezettségének érzi, hogy ne csak az intézmény épületéhez járuljon hozzá lehetőségeihez mért támogatással, hanem saját gyűjteményéből is gyarapítsa a múzeum kialakulóban lévő gyűjteményeit.⁹ A beérkezett felajánlásokról, köztük Marczibányi ígéretéről a korabeli német nyelvű sajtó is beszámolt.¹⁰

A Nemzeti Múzeum megalakításáról végül az 1808. évi 8. törvénycikkben gondoskodott a rendi országgyűlés.¹¹ Ugyanebben az évben jelent meg új, bővített kiadásban Wallaszky Pál (1742–1824) jolsvai evangélikus lelkész, irodalomtörténész historia litterariája, a *Conspectus reipublicae litterariae in Hungaria*. A magyar irodalom és művelődés történetét áttekintő munkában Wallaszky századonként tárgyalja a tudományok előmenetelét, az egyes századokon belül felsorolva többek között az írókat, mecénásokat, tudósokat, iskolákat, könyvtárakat, múzeumokat, nyomdákat.¹² A könyv második részének első fejezetében – amely bár a fejezetcím szerint a 16. századtól az 1770-ig tartó időszakot tárgyalja, végül mégis túlmutat azon – a szerző számba veszi korának köz- és magánkönyvtárait (kezdvén a Pesti Királyi Tudományegyetem könyvtárával és a Széchényi alapította Országos Könyvtárral), és éremgyűjteményeit (elsőként Marczibányi István budai éremtárát említve).¹³ Műgyűjtemények közül csak egy kiemelkedő példát, a Marczibányi-kincstárat (*Gazophylaceum Martzibányianum*) említi, egyúttal annak részletes leírását is nyújtva. E kiemelt figyelem okát maga Wallaszky árulja el az ismertetés végén: úgy hírlik, hogy a gyűjteményt a haza javára akarja felajánlani tulajdonosa, követve gróf Széchényi Ferenc példáját.¹⁴ Wallaszky leírása szerint a Marczibányi-kincstár tizenhárom gyűjteményi osztályra volt osztható. Az első gyűjteményrész a korábban már említett éremtár (*Nymnophylacium*) képezte, benne a magyar királyok és erdélyi fejedelmek érmei, ókori görög, római és népvándorlás kori érmei, középkori európai államok érmei stb., valamint ide tartoztak egyéb régiségek, köztük klasszikus szerzők pergamenre írt kódexei. A második gyűjteményrészbe mozaikképek és mozaikkal díszített tárgyak, szelencék, szekrények, asztalok tartoztak (*Opera Musiva*). Osztályozásuk származási helyük és

típusuk szerint történt: spártainak nevezett, görög, római, firenzei pietra dura, kínai stb. művekről szól a leírás. A harmadik gyűjteményi osztályt képezték a szobrok (*Statuae*), köztük ókori egyiptomi, görög és római, valamint középkori darabok és az előző századok műremekei. Rendszerezésük nem származás, hanem anyag szerint történt: bronz, pároszi márvány, carrarai márvány, elefántcsont, terrakotta, jáspis, achát, zsírkő, vas, ólom és réz kompozíciókat sorol fel a szerző, azt is megjegyezve, hogy a szobrok között az ókori Herculaneum városából származó darabok is vannak. A negyedik gyűjteményi egység az ivóedények (*Pocula libatoria*) anyag szerint – elefántcsont, tengeri kagyló, kókuszdió, jáspis, hegyikristály, aranyozott ezüst stb. – csoportosított kollekciója volt, köztük magyar királyok és erdélyi fejedelmek állítólagos tárgyaival. Az ötödik egységet a filigrán díszítésű tárgyak (*Filigranea*) képezték, tárgytipusok szerint csoportosítva: köztük asszonyi és férfiúi öltözetekhez készült övcsatok, gombok, mentekötők, csészek, könyvtáblák, szelencék, kandeláberek, buzogányok. A hatodik gyűjteményrész a fegyvertár (*Arma*) volt, amelynek tárgyai között egy Mátyás király egykori tulajdonának vélt puská is fellelhető volt. A hetedik gyűjteményi osztályt kínai műtárgyak (*Artefacta Chinensia*) alkották, úgy, mint zsírkő szobrok, keleti szekrények, Mária Terézia császárnő íróasztala, spanyolfal, kőből készült vázák, japán és kínai porcelán asztali készletek. A következő gyűjteményi egységeket a drágakövekből, féldrágakövekből metszett, vagy azok felhasználásával készült tárgyak alkották: a nyolcadik gyűjteményi egységet magyar öltözetekről származó drágakő gombok (*Nodi*), a kilencedik gyűjteményi egységet ázsiai, afrikai, amerikai és európai drágakövek (*Lapides Nobiliores*), és belőlük készült használati tárgyak (gyűrűk, sétatolt fejek, evőeszközök stb.), a tizedik gyűjteményi egységet különböző figurális véséssel díszített gemmák (*Gemmae*) alkották. A tizenegyedik gyűjteményrészben drágakövek és arany felhasználásával készült, különböző korokból és területekről származó értékes szelencéket (*Pixydes*), míg a tizenkettedik gyűjteményrészben drágakövekből metszett vázákat (*Vasa ex nobili Lapide*) őrzött a gyűjtő. A tizenharmadik gyűjteményi osztályt különböző (egyiptomi, arab, carrarai, pároszi, firenzei, tiroli, nagyváradi stb.) márványemlékek (*Marmora*), míg az utolsó, tizennegyedik műtárgycsoportot a rézmetszetek (*Icones aeri incisae*) gyűjteménye alkotta, köztük a magyar királyság várait, valamint római fürdőket és Herculaneum városában kiásott régiségeket ábrázoló lapokkal.¹⁵

Wallaszky gyűjteményleírása nem alkalmas egyes gyűjteményi tárgyak azonosítására, vagy a gyűj-

temény terjedelmének, az egyes osztályok darabszámának felmérésére, átfogó képet ad azonban a gyűjtemény jellegéről, összetételéről. Világosan kiolvasható belőle például, hogy az anyag nem kizárólag magyar régiségek kollekciója volt, és Marczibányi érdeklődése a numizmatika, az ásványtan, és a nemesfémekből és drágakövekből készített ötvösművek és egyéb kincstári darabok gyűjtése mellett, ugyancsak kiterjedt a klasszikus ókor emlékeinek, valamint a keleti művészet tárgyainak gyűjtésére. A leírás nem tesz említést különálló képtárról, a gyűjtemény jellegét az iparművészeti tárgyak, szobrok, „történeti ritkaságok” határozták meg.¹⁶

A Marczibányi-örökösök adománya a Nemzeti Múzeumnak

„Noha eztet [ti. gyűjteményét] a’ Familiájának hagyta, de tsak ugyan némely részét juttatta a Nemzeti Muzeumra is” derül ki Marczibányi István 1818-ban, a *Tudományos Gyűjteményben* megjelent életrajzából.¹⁷ A várakozások ellenére tehát nem történt meg a teljes gyűjtemény felajánlása a nemzet javára, annak csak egy része került a múzeumba a gyűjtő 1810 decemberében bekövetkezett halála után.¹⁸ A gyermektelenül elhunyt Marczibányi hagyatékának sorsáról egy családi megegyezés döntött, amelyet I. Ferenc magyar király 1811. március 3-án kiadott bizonyoságlevele is megerősített. Ebben kijelentett, hogy a Dísz téren álló budai ház a gyűjteménnyel és a benne lévő értékekkel együtt mindkét családi ág – egyrészt István korán elhunyt idősebb öccsének, Marczibányi Lőrincnek (1754–1786) a fiai, Márton (1784–1834) és Lajos (1786–1847), másrészt István ifjabb öccse, Marczibányi Imre (1755–1826), és annak fiai, János (1790–1830) és Antal (1793–1872) – közös tulajdona marad.¹⁹ A gyűjteményből való adományozásról, vagy egyes darabok, gyűjteményrészek esetleges elidegenítéséről így csak közösen dönthettek az örökösök. Erről a gyakorlatról tanúskodnak Miller Jakab Ferdinánd levelei, amelyeket József nádornak terjesztett be 1811 tavaszán, a Marczibányi család felajánlásai tárgyában. Miller Haliczky Antal írnok (1814-től a megalakuló Régiségtár őre) társaságában, 1811. március 2-án járt a budai Marczibányi-házban, hogy az örökösöktől egy nyilatkozatot vegyen át. Ebben az örökösök leszögezték, hogy szándékukban áll felajánlani az összes bronz- és elefántcsontszobrot, amely a birtokukban van, emellett felajánlanak római és görög pénzeket, a római pápák érmeinek gyűjteményével, valamint néhány darabot a magyar drágakövek, a nevezetes ötvöstárgyak, a mozaik műtárgyak, a porcelán vázák és más porcelántárgyak, a régi

fegyverek és egyéb értékes műtárgyak gyűjteményéből.²⁰ Miller március 8-án írt levele azonban az örökösök közötti egyet nem értésről tanúskodik, ami azt eredményezte, hogy – az igazgató szavaival – sokkal többet ígértek, mint amit valójában adtak. A római és görög érmekből, valamint a magyar drágakövekből, amelyeket Marczibányi Imre alispán megígért és Miller jelenlétében feljegyzett, szinte semmi sem jutott a Múzeumnak, és a nagyszámú, ókorinak tartott „római” szobor közül („ex sat copiosis Statuis Romanis aevi antiqui”) sem sikerült egyet sem megszerezni. Mindezt Miller a fő örökös, Marczibányi Márton majoresco kapzsiságát okolta, akit jellemzése szerint nem vezérelt nemes érzület, csak aranyra és ezüstre vágyott. Az intézményigazgató a felajánlott tárgyakból – a szedett-vedett dolgok visszautasításával – csak azokat fogadta el, amelyeket méltónak ítélt arra, hogy a Múzeumban helyet kapjanak. Ezek csoportosításával és katalogizálásával Haliczky Antalt bízta meg.²¹ Bár az adomány jegyzéke hiányzik a nádori levéltárból – csak az 1811. március 29-én keltezett utasítás van meg, amelyben a nádor engedélyezte a műtárgyak átvételét a Nemzeti Múzeum részére –, a Marczibányi-darabok azonosításában több forrás is a segítségünkre lehet.²²

Az egyik ilyen forrás a Miller által 1803 és 1814 között vezetett *Protocollum patriphilorum* című gyarapodási napló, amelyben ugyan az 1811. március végén átvett tárgyak jegyzéke (feltehetően a terjedelem miatt) nem szerepel, de arról tudomást szerzünk, hogy a Marczibányi család ugyanazon évben, további két alkalommal tett adományt a Nemzeti Múzeumnak.²³ 1811. április 10-én néhány érdekes természeti tárgy (pl. kókuszdió, tengeri kagyló, marhagyomorban talált szőröcsomó stb.) mellett 276 darab értékes, csiszolt drágakövet, július 1-én 9 darab római és bizánci császári aranypénzt és 35 darab ezüstpénzt adtak át, „törlesztve” a Miller előtt tett nyilatkozat ígéreteit.²⁴ Érmek közül mindössze néhány lelhető fel ma is a Nemzeti Múzeum Éremtárában: az aranyak közül Nero aureusa, Carinus verdefényes aureusa (3. kép), I. Leo solidusa és Zeno solidusa, míg az ezüstök közül I. Valerianus antoninianusa. A többi darab sorsa egyelőre ismeretlen, néhányat duplumként cseréltek el, néhány talán a raktárak mélyén szunnyad.²⁵ Hasonlóképp hiányosan rekonstruálható a Marczibányi családtól átvett régiségek és ritkaságok múzeumi pályája: egyrészt a Nemzeti Múzeumban maradt darabok esetében, a háborús menekítések során nemegyszer elveszett a tárgyak leltári számát jelző cédula. Másrészt a 19. század utolsó harmadában létrehozott szakmúzeumok, és a több körben elvégzett gyűjteményosztások során az eredeti provenienciát általában nem tartották számon, így az új intézmények-

3. Carinus aureus, Róma, 283–285. Előoldal és hátoldal. Budapest, Magyar Nemzeti Múzeum (Rosta József felvétele)

nek, köztük az Iparművészeti Múzeumnak átadott műtárgyak Marczibányi-eredete elfelejtődött. Kivételként említendő az a márvány lovas szobor, amely a Nemzeti Múzeum Régiségtárának első nyomtatott katalógusában, az 1825-ben megjelent *Cimeliotheca Musei Nationalis Hungarici*-ben, mint V. Károly lotaringiai herceg, a törökellenes magyarországi hadjáratok vezetőjének képmása szerepel.²⁶ A mozgalmas barokk kisplasztikát 1948-ban, a *Cimeliotheca* katalógusszámának feltüntetésével vette át a Szépművészeti Múzeum Régi Szobor Gyűjteménye, ahol utóbb Eszláry Éva Giuseppe Volpini (1670 körül – 1729) II. Miksa Emánuel bajor választófejedelemet ábrázoló lovas szobraként azonosította (4. kép).²⁷

A Marczibányi-adomány áttekintését a Régiségtár fent említett latin nyelvű katalógusa, a Miller által összeállított *Cimeliotheca* teszi lehetővé, amelyben a szerző négy gyűjteményi egységbe – a pecsétnyó-

4. Giuseppe Volpini: II. Miksa Emánuel lovasszobra. Budapest, Szépművészeti Múzeum (Áment Gellért felvétele)

mók, a régiségek és ritkaságok, a fegyverek, illetve a görög és római régiségek csoportjába – rendezve katalogizálta a műtárgyakat. A Marczibányi-örökösök az utóbbi három tárgycsoportban tűnnek fel adományozóként: a régiségek és ritkaságok között negyven tételnyi (57 darab) tárgy, a fegyverek között tíz tételnyi fegyver és hadi felszerelés, az antik régiségek között három tétel, azaz összesen ötvenhárom gyűjteményi tétel szerepel.²⁸ Ugyancsak fontos forrás az Országos Széchényi Könyvtár Kézirattárában őrzött, *Conspectus cimelii* című kéziratos katalógus – amelyben az 1811-ig történt gyarapodásokat katalogizálta Miller –, valamint ennek átirta, 1813-as változata, a *Catalogus historico-criticus cimeliothecae*.²⁹ A kéziratos forrásokban szereplő Marczibányi-műtárgyak köre azonban némileg bővebb, mint a *Cimeliothecában*, és egyéb, például a műtárgyak eredetére vonatkozó adatok sem mindenhol egyeznek meg a három kataló-

gus-változatban. (Ezek részletezése szétfeszítené e tanulmány kereteit, így csak az azonosított, vagy más szempontból fontos darabok esetében fogunk hivatkozni rájuk.) Végül meg kell említeni, hogy a Nemzeti Múzeum gyarapodásáról rendszeresen beszámoló *Vereinigte Ofner und Pester Zeitung* 1812. évi első számaiban részben a Marczibányi-hagyatékot is ismertette.³⁰

A Marczibányi-adomány mintegy felét újkori ötvöstárgyak alkották, többnyire 16–18. századi díszedények, szelencék, asztalneműk, amelyek különböző drága és egzotikus anyagok – tengeri kagyló, kókuszdió, hegyikristály, elefántcsont, obszidián és jaspis stb. – felhasználásával készültek. A tárgyak egy része vélt vagy valós eredete révén történelmi személyekhez kapcsolódott, míg néhányat maga a gyűjtő készíttetett.³¹ A Magyar Nemzeti Múzeum Ötvösgyűjteményében fennmaradt tárgyak³² között megtalálható egy 17. századi, fedeles ezüst kehely,³³

5. Augsburgi mester, 17. század első fele: Nautilus serleg.
Budapest, Magyar Nemzeti Múzeum

6. Elias Zorer (?), 16–17. század fordulójára: Szarvas alakú
asztaldísz. Budapest, Magyar Nemzeti Múzeum

egy 16. század második feléből származó kókuszdió serleg,³⁴ egy 17. századi, fedeles elefántcsont kupa, melynek köpenyét najádok és tritónok domborműves ábrázolása díszíti,³⁵ továbbá egy 17. századi, fedeles kristály pohár aranyozott ezüsttalppal,³⁶ és egy vadászati jelenettel díszített elefántcsont pohár.³⁷ A megőrzött tárgyak közül további kettő rendkívül előkelő, ám nehezen ellenőrizhető eredettörténettel rendelkezik: egy augsburgi készítésű, a 17. század első negyedéből származó Nautilus serleg (5. kép) és egy szarvas alakú, aranyozott ezüst asztaldísz (6. kép), amelyet feltehetően az Augsburgban működő Elias Zorer készített a 16–17. század fordulóján, a *Cimeliotheca* leírása szerint a Zrínyi-család csáktornyai kincstárából származik.³⁸ Utóbbi eredetéről azonban a kéziratos katalógusok mást állítanak: az 1811-es és 1813-as (tehát az adományhoz időben közelebb eső) források szerint a szarvas alakú díszedény Batthyány József (1727–1799) hercegprímás tulajdonából került Marczibányi Istvánhoz.³⁹ Vajon Miller utólag, szándékosan „nemesítette meg” egyes darabok származását, netán időközben új információhoz jutott a műtárgyakkal kapcsolatban? Ha erre nem is tudunk választ adni, fontos megjegyezni, hogy a gyűjtők szerzeményezési stratégiájában is rendkívül fontos szerepet játszott ekkoriban a proveniencia, főleg a neves történelmi személyekhez

köthető eredet.⁴⁰ Utóbbiról persze sok esetben kiderült, hogy koholmány, mint például Luther Márton állítólagos nász poharáról, amelyet a *Cimeliotheca* leírása szerint Marczibányi az erdélyi szászoktól vásárolt.⁴¹ Bár az aranyozott ezüst Menyasszony poháron az 1530-as évszám, és Luther feleségének, Katharina von Borának a neve szerepel, a felirat nem készülhetett a 17. századnál korábban.⁴²

Az Iparművészeti Múzeum gyűjteményeibe jutott Marczibányi-tárgyak közül néhányat újonnan sikerült azonosítani.⁴³ Ilyen darab a Marczibányi-gyűjtemény hegyikristályból készült, aranyozott ezüstsíkfoglatú kupája, amely Miller értesülése szerint gróf Patachich Gábor (1699–1745) kalocsai érsek tulajdonából származik, aki Itáliából hozta.⁴⁴ A Régiségtár Rómer Flóris-féle 1873-as katalógusából egy további fontos, az azonosítást megkönnyítő részlet is kiderül a kupáról: fedőjének gombján vésett címerben ágaskodó ló alakja látható. A hegyikristály kupa 1936-ban, az eredetére vonatkozó információk nélkül került át az Iparművészeti Múzeumba, ahol kiállításokon 1600 körül készült magyar munkaként szerepelt (7. kép).⁴⁵ Egy Hans Hilgersnek tulajdonított siegburgi kupa, ún. Schnelle esetében is valószínűsíthető, hogy Marczibányi István műgyűjteményéből származik: az 1877 óta az Iparművészeti Múzeum gyűjteményé-

7. Ismeretlen mester, 1600 körül: Hegykristály kupa.
Budapest, Iparművészeti Múzeum

be tartozó kőcserép kupán felrakott plastikus díszítmények (Jó Pásztor, Szent Heléna, a Szamariai asszony ábrázolása), és az 1570-es évszám láthatók (8. kép), ami megfelel a *Cimeliotheca* Sec.II.III.6. számú katalógustétele leírásának.⁴⁶ Egy a tizenkét apostol plastikusan felrakott alakjával díszített kreusseni söröskupa (bár a *Cimeliotheca* tételei között nem szerepel) a kéziratok katalógusok leírása szerint szintén a Marczibányi-gyűjteményből származhat: a díszítés mellett a kupán szereplő 1660-as évszám is az azonosítás mellett szól (9. kép).⁴⁷ Ez az ónfedeles kőcserép kupa 1877-ben került az Iparművészeti Múzeum gyűjteményébe, és a siegburgi kupával azonos eredettel rendelkezik: mindkét tárgy a budai Fröhwrth Lipót gyűjteményéből került Marczibányi Istvánhoz.⁴⁸

A Marczibányi-örökösök adományának mozaikok, keleti szobrocskák, elefántcsont faragványok is részét képezték. A különböző kövekből kirakott, épített tájat, török viseletű nőt és férfit, faágon ülő madarakat ábrázoló inkrusztációk az Iparművészeti Múzeum gyűjteményébe jutottak, amelynek állagából két töredékes, rendkívül rossz állapotú darab kivételével töröltettek 1962-ben.⁴⁹ Nagy valószínűséggel ugyanerre a sorsra jutott az az öt zsírkőből faragott keleti figura, amelyet a *Cimeliotheca* leírása szerint egy jezsuita misszionárius hozott Kínából a 18. század elején.⁵⁰ Az elefántcsont domborművek közül csak egy I. Lipótot ábrázoló, Széchényi Pál kalocsai érsek (1645–1710) tulajdonából származó elefántcsont érem azonosítható biztonsággal, amelyet a kéziratok katalógusok egybehangzó állítása

Művészettörténeti Értesítő 71 (2022)

8. Hans Hilgers, 1570: Kupa, Siegburg. Budapest, Iparművészeti Múzeum

9. HB monogramú mester, 1660: Söröskupa ónfedéllel, Kreussen. Budapest, Iparművészeti Múzeum

10. Johann Ignaz Bendl: I. Lipót elefántcsont érem. Budapest, Magyar Nemzeti Múzeum (Rosta József felvétele)

alapján a Marczibányi-örökösök adtak a múzeumnak (10. kép).⁵¹ A Johann Ignaz Bendl (1682?–1730?) morva szobrásznak tulajdonított, „LEOPOLD · I · D · G · ROM · IMP · SEMP · INVICTISSI[MUS]” köriratos érem 1877-ben az Iparművészeti Múzeum anyagába került, ahonnan 1935-ben visszaadták a Magyar Nemzeti Múzeum Éremtárának.⁵² A szobrokra áttérve, a Magyar Nemzeti Múzeum Vegyesgyűjteménye őriz egy a Halált megszemélyesítő, bronzból öntött barokk kisplasztikát, amely a gondosan számontartott eredettörténet szerint a csáktornyai Zrínyi-kincstár régiségei közül került Marczibányihoz. A szobrot Ridovics Anna augsburgi mester 16. század végén, esetleg a 17. század első negyedében készült munkájaként azonosította.⁵³ Szent István király és Gizella királyné elefántcsontból faragott 18. századi szobrocskái 1877-ben az Iparművészeti Múzeum anyagába soroltattak, ahol provenienciájuk, illetve az ábrázoltak állítólagos kiléte feledésbe merült (11–12. kép). Holott még az is tudható, hogy Marczibányi István a Batthyány József hercegprímás hagyatékából tartott pozsonyi árverésen vásárolta őket.⁵⁴ Báthory István lengyel király és erdélyi fejedelem kis méretű elefántcsont

11. Ismeretlen szobrász, 18. század: Király (Szent István?). Budapest, Iparművészeti Múzeum

12. Ismeretlen szobrász, 18. század: Királyné (Boldog Gizella?). Budapest, Iparművészeti Múzeum

Művészettörténeti Értesítő 71 (2022)

büszkje, amely babérkoszorús fővel ábrázolta az uralkodót, noha az egyik átadási irat szerint az Iparművészeti Múzeumba juthatott, mára nem lelhető fel annak gyűjteményeiben.⁵⁵

A régiségek és ritkaságok között „szakrális” tárgyak is voltak, egy mára elveszett – kinyitható fatörzset formázó, belül szentek legendáinak faragványaival díszített – szerzetesmunka mellett egy Árpád-házi Szent Margit ereklyetartójaként interpretált tárgy kelti fel a figyelmet. A *Cimelioteca* a 13. századinak mondott tárgy eredetét is megadja: a II. József által 1782-ben feloszlatott klarissza rend budai rendházának javai közül származik. A tárgyat Miller szerint a Nyulak szigetén őrizhették a domonkos rendi apácák, akik az oszmán előretérés elől menekülve Pozsonyba vitték. Örököseik, a klarissza apácák a török kiűzése után, 1714-ben Budára visszatérve hozták volna magukkal. A leírás szerint a csontból faragott, aranyozás nyoma it mutató ereklyetartó (*Mausoleum*) kilenc gótikus művű hasázból van összeragasztva, amelyek közül a két szélső (egy-egy tornyot formálva) átlósan helyezkedik el. Középen szintén egy torony, ajtaja előtt egy hajadonnal, aki mellett jobbról és balról is három-három ifjú leány látható gótikus fülkékben, némelyikük kezében hangszerrel. A hasábok felső részét lilomos ornamentika díszíti, mintegy mellvédként fogva át az „ereklyetartót”.⁵⁶ A gondosan leírt tárgy nagy valószínűséggel azonos azzal az ékszerláda (?) részletként meghatározott faragvány-nyal, amely 1936-ban került az Iparművészeti Múzeumba, a Nemzeti Múzeum átadásaként (13. kép). A kilenc elemből álló dombormű szerepelt a Régi Egyházművészet Országos kiállításán 1930-ban, amikor is a 14. század végétől Velencében működő, Baldassare Embriachi (műk. 1390–1409 között) nevével fémjelzett csontfaragó műhely alkotásai közé sorolták.⁵⁷ A legendás eredettörténetet (amiről a kéziratos leltárkönyvekben nincs szó,⁵⁸ így nem kizárt, hogy Miller fantáziáját dicséri) tehát sem maga a műtárgy, sem egyéb források, így például a klarisszák ingóságainak 1714. évben felvett leltára nem támasztja alá.⁵⁹ Az utólagosan ládika előlapjaként összeállított tárgy elemeinek analógiáit a 14. század végén, 15. század elején Velencében készült oltártáblákon találjuk meg, mégpedig a narratív jeleneteket elválasztó pillérelemek között. Hasonló, gótikus fülkékben szenteket és angyalokat megjelenítő faragványok láthatók egy az Embriachi-műhelyben 1390–1410 körül készült predellán, amelyet a londoni Victoria&Albert Museum őriz (ltsz. 7611-1861). Még nyilvánvalóbb a kapcsolat egy szintén a V&A Museum-ban őrzött oltártábla (ltsz. A.11-1928) faragványaival, az újszövetségi és apokrif jelenetek között gótikus díszű pillérelemek

láthatók, fülkékben álló angyalok és próféták alakjával, zárt kapus, kis ablakos tornyokkal, valamint a nyitott toronykapuban álló hajadonok ábrázolásával. Az egyes motívumok (pl. kettős lilomdíszt a felső sor elemein) mellett a figurák faragásmódja, testarányaik, az arcok nem túl finom megfogalmazása stb. mind arra utalnak, hogy ugyanabból a velencei – az Embriachi-műhely mintakincséhez hozzáférő, de durvább modorban dolgozó – műhelyből kerülhetett ki az oltár és a Marczibányi-gyűjtemény egykori faragványa, sőt további kutatást igényelne, hogy utóbbi elemei nem tartozhattak-e a többször restaurált és kiegészített londoni oltártáblához.⁶⁰

A Marczibányi-adomány fegyverei közül nyolc darab ma is fellelhető a Magyar Nemzeti Múzeum Fegyvertárában: az 1788. évi orsovai csatában zsákmányolt, elefántcsont markolatú jatagán, egy 17. századi török szablya, egy vasbuzogány, a családi fegyvertárból származó számszerij, egy albán puská, valamint három 16. századi vassisak.⁶¹ Ami a „görög és római” régiségeket illeti, a *Cimelioteca* a Marczibányi-örökösök ajándékaként említ két bronz plasztikát, amelyek állítólag a Budai Irgalmasrendi Kórház építésekor kerültek elő a földből. Ókori eredetüket azonban már maga Miller és az adományról beszámoló *Vereinigte Ofner und Pester Zeitung* is megkérdőjelezte, római ízlés szerint készült „középkori” műveket sejtve bennük.⁶² Az a három láb, azaz majd’ 95 cm széles kompozíció, amely vágtagzó tengeri lovakon ülő férfi és női szatírt ábrázolt, akik egy Jupiter-főt fognak közre, feltehetően nem egy antikizáló szökökút része lehetett, ahogyan Miller vélte, hanem egy 16–17. századi velencei tűzbak alsó része.⁶³ Egy ilyen, a leírásnak megfelelő darab szerepelt az Iparművészeti Múzeum Pulszky Károly és Schickedanz Albert szerkesztette 1877-es katalógusában: „Tűzszerartó. Bronz-öntés, középen férfi-arcz, jobbra-balra egy-egy ló-idomú szörnyön férfi- és nő-satyr. Olasz. 16. század.”⁶⁴ A Nemzeti Múzeum Régiség-tárából átvett műtárgy azonban későbbi kiállításokon – talán hiányos, vagy kevésbé kvalitatásos volta miatt (?) – nem bukkant fel, holléte ismeretlen, 1962-ben törölték az Iparművészeti Múzeum leltárkönyvéből.⁶⁵ A másik „hamis lelet”, Mars másfél láb, azaz kb. 47 cm magas, sisakot, páncélt, bal karján pajzsot viselő bronz szobra talán az 1600 körül működő velencei bronzöntőműhelyek sorozatterméke lehetett. Ilyen, all’antica páncélban ábrázolt *Harcosból* több példányt is őriz a Szépművészeti Múzeum Régi Szobor Gyűjteménye, ráadásul két darab az Iparművészeti Múzeum 1950-es átadásából származik, sőt egyiknek a régiségtári eredete is ismert.⁶⁶ Bár a sommás leltárkönyvi bejegyzések nem teszik lehetővé a kétségtelen azonosítást, a gyűjtő által „ókori rómainak” vallott, valójában újkori bronzok példája

13. Velencei műhely, 14–15. század fordulója: Ékszerláda (?) részlete.
Budapest, Iparművészeti Múzeum

tanulssággal szolgálhat a Marczibányi-gyűjtemény további, a leszármazottak birtokában maradt kis-bronzai kapcsán is.

Az utolsó tárgy, egy herculaneumi leletként le-írt „etruszk váza” azonosítását a következőképen kísérelhetjük meg. Miller leírása alapján egy vörösalakos agyagvázáról van szó, füllel, amely bár épp a figurális részén sérült, mégis értékes, Magyarországon egyedülálló és ritka darab. A váza földalán egy bokáig érő tunikát viselő nőalak látható, kezében tükörrel, akinek egy szárnyas génusz egy tálat nyúlt. Kettejük között egy egylábú kerek asztalka áll.⁶⁷ A Szépművészeti Múzeum Antik Gyűjteménye őriz egy vörösalakos lékythos-aryballost (ltsz. 51.93), amely 1943-ban, a Nemzeti Múzeum (akkor Országos Magyar Történeti Múzeum) átadásaként került a gyűjteménybe, több más antik vázával és vázatöredékekkel (14. kép).⁶⁸ A vázáról már az átadás után, az Antik Gyűjteményben távolították el a figurális rész modern kiegészítéseit, amelyet külön beletároltak (ltsz. 56.82A). Az eredeti, töredékesen fennmaradt váza Kr. e. 330–310 körül készült lehetett Campaniában vagy Apuliában, és mint az ábrázolt jelenet is utal rá, fürdőkben használhatták.⁶⁹ A hiányosan fennmaradt figurális rész egy meztelen, szárnyas Erósz alsó testét mutatja, egy keskeny lábon álló mosdótál mellett, amelytől

balra egy hosszú ruhás nőalak töredékes ábrázolása látszik. A leválasztott utólagos részek pont úgy egészítették ki a jelenetet, hogy az megfelelhet a *Cimeliotheca* leírásának: Erósz egy tálat nyújtott a nőalaknak, aki egy kerek tárgyat – tükör helyett inkább kézidobot – tartott maga elé.⁷⁰ Mivel sem a tárgyon, sem az átadási iratokban nem szerepel a *Cimeliotheca* katalógusszáma, teljes bizonyosságot nem nyerhetünk a fenti váza és a Marczibányi-darab azonosságáról, azonban példája is segít eloszlatni a kutatást korábban gúzsba kötő tévképzetet Marczibányi István kizárólag a magyar régiségek megszerzésére irányuló gyűjtői koncepciójáról.

Gyűjtői kapcsolatok, a gyűjtemény sorsa

Marczibányi István gyűjtői kapcsolatairól – tekintve, hogy irattára megsemmisült vagy lappang⁷¹ – szinte csak annyit tudunk, amennyit a fent ismertetett források elárulnak: ismerte és követte a kortárs főúri és polgári gyűjtemények sorsát, feltehetően vásárolt főpapok, így Batthyány József hercegprímás, vagy Patachich Gábor és Ádám kalocsai érsekek hagyatékából, valamint a II. József által 1782 és 1790 között feloszlott, kontemplatív életmódot folytató szerzetesrendek ingóságaiból. Utóbbi javakból kegyúri

templomai felszerelésére is jutott: Korhecz Papp Zsuzsanna kutatásaiból ismert, hogy az 1803 és 1808 között építtetett csókai (ma: Čoka, Szerbia) katolikus templomnak Marczibányi István öt oltárképet, egy bronz Szentháromság-szobrot és egy bronz feszületet adományozott 1809-ben. Az adományból három festmény, bécsi barokk nagymesterek művei ma is a templomban vannak, Paul Troger (1698–1762) 1730 körül festett *Krisztus az Olajfák hegyén* és *Fájdalmas Szűzanya* képei, valamint Martino Altomonte (1657–1745) *Keresztrefeszítést* ábrázoló 1734-es festménye. Bár a csókai képek eredeti rendeltetési helye ismeretlen, joggal feltételezhető, hogy felosztott szerzetesrendi templomok hagyatékából származnak. A csókai plébánia háztörténete megőrzött egy további, Marczibányi István műtárgy-szerzeményezésével kapcsolatos adatot: 1826-ban Marczibányi Imre két gipszmozaikot (scagliolat), Wolfgang Köpp (1738–1807) *Szent Pétert* és *Szent Pált* ábrázoló, 1800-ban készült képeit adta a templomnak, amelyeket eredetileg bátyja, István adományozott – az 1789 és 1799 között új homlokzattal átépíttetett – solymári templomnak.⁷²

Kortárs gyűjtők közül Jankovich Miklósról (1772–1846) tudjuk, hogy kapcsolatban állt Marczibányival, mint azt a Nemzeti Múzeumban őrzött Jankovich-leltárkönyv vonatkozó bejegyzése elárulja, 1805-ben egy zarándokot és zarándoknőt ábrázoló augsburgi díszedény-párt vásárolt Mar-

14. Vörösalakos hasas lékythos-aryballos, Apulia vagy Campania, Kr. e. 330–310, és a váza leválasztott modern kiegészítései. Budapest, Szépművészeti Múzeum (Mátyus László felvétele)

czibányitól.⁷³ Jankovich jól ismerhette a Marczibányi-gyűjteményt, és az idősebb gyűjtőtárs halála után levélben kereste meg annak unokaöccseit, Mártont és Jánost, hogy a kollekcióból további műtárgyakat vásároljon. Az 1815 őszen kelt válaszlevelekben arról tájékoztatták a Marczibányi-örökösök, hogy a következő évi Szent József-napi vásárkor, azaz március 19-én a budai Marczibányi-házban fog összegyűlni a család, ahol a gyűjtemény több tárgyát kiállítják.⁷⁴ Jankovich a hagyatékából történeti (vagy annak gondolt) arcképeket, továbbá olyan újkori ötvöstárgyakat vásárolt, melyek fő jellemzője a kuriozitás, a drága, különleges anyagok felhasználása, illetve több darab esetében a tárgyhoz kapcsolt, feltehetően Marczibányitól származó fiktív eredettörténet (pl. „Báthory István” strucctojás serlege, „Anna királyné” függője). A Jankovich-gyűjtemény 1832-es megvásárlásával a Nemzeti Múzeumba került (majd onnan részben elszármazott) Marczibányi-eredetű tárgyakat a Mikó Árpád által rendezett Jankovich-kiállítás katalógusában publikálták 2002-ben.⁷⁵ Akkor nem került azonosításra az ötvöstárgyak leltárkönyvének 167. tétele, egy kókuszdió testű, aranyozott ezüstoffalalátú vadászcsutora harci jelenetekkel díszítve, amelyet az inventárium leírása szerint a solymári vár kútjából emeltek ki 1805 körül, és a helység földesurának, Marczibányi Istvánnak adtak. Az állítólagos lelőhely okán a gyűjtők Mátyás királyhoz kapcsolták a tárgyat, kinek nyéki vadaskertje egykor a közelben volt.⁷⁶ A tárgy leírása illik arra a 16. század második felére datált, feltehetően egy kölni mester által készített kókuszdió palackra, amely 1936-ban került a Nemzeti Múzeum átadásaként az Iparművészeti Múzeumba (15. kép). A legenda provenienciája persze nem állja meg a helyét, és az edénytest felületének faragott ábrázolásait sem az Odüsszeiából vett harci jelenetekkel, hanem ószövetségi történetekkel, Dávid és Góliát, illetve Absolon és Abner históriájával azonosítja a kutatás.⁷⁷ A festményeken és ötvöstárgyakon kívül egy hatvannégy darabos barokk domborműsorozatot, Giovanni Bonazza (1654–1736) népvándorlás kori és kora középkori itáliai uralkodókat ábrázoló reliefjeit is Marczibányi hagyatékából szerezhetette meg Jankovich.⁷⁸ A neves történelmi személyeket, köztük Attila hun nagykirályt ábrázoló (16. kép) domborművek elsősorban történeti vonatkozásuk, illetve a teljes sorozat ritkasága – Jankovich fogalmazásában „egyetlen egy Gyűjteménye a Gothok, Vandalok és Longobardok Királyainak, és ezek Successorinak Alaricustól szinte Sz. Henrik Császárig”⁷⁹ – okán lehetett érdekes a gyűjtőknek. Jankovich értesülése szerint a domborműveket Marczibányi hozatta meg 12 000 forintot,⁸⁰ amely adat arra utal, hogy

15. Kölni mester, 16. század második fele: Kókuszdió palack. Budapest, Iparművészeti Múzeum

16. Giovanni Bonazza: Attila, a hun nagykirály. Budapest, Szépművészeti Múzeum (Restaurálva 2022-ben. Áment Gellért felvétele)

Marczibányi kapcsolatban állhatott olyan ügynökökkel, kereskedőkkel, akik itáliai műtárgyakkal látták el.

Toldy Ferenc (1805–1875) a Magyar Tudományos Akadémia 1845. november 20-án tartott közülésén emlékbeszédet mondott Marczibányi István felett, amelyben utalt rá, hogy Marczibányi budai kincstárának díszes berendezése még akkor is változatlanul látható volt.⁸¹ A kincstár tartalmáról, vagyis a család birtokában maradt gyűjteményrész sorsáról azonban csak szörványadatokkal rendelkezünk. Az Országos Széchényi Könyvtár Kézirattára őriz egy Weszerle József (1781–1838) numizmatikus tulajdonából származó kéziratos katalógust, benne magyar királyok pénzeivel, Szent Istvántól I. Lipótig. A katalógus – a címdalalon szereplő megjegyzés szerint – azokat az érmekeket listázza, amelyeket Weszerle egy bizonyos Ehrenreich közvetítésével a Marczibányi-hagyaték-ból vásárolt.⁸² Bár a katalógus mindmáig feldolgozatlan, léte megengedi azt a hipotézist, hogy Marczibányi éremgyűjteményének egy része Weszerléhez juthatott, kinek numizmatikai gyűjteményét 1841-ben nagyrészt a Nemzeti Múzeum, kisebb részben a Magyar Tudományos Akadémia szerezte meg.⁸³ Műtárgyak közül egy elefántcsontból faragott kupa köpenye ismert, mint a Marczibányi-hagyaték-ból származó darab. A Tritónok és Najádok csoportját ábrázoló 17. századi elefántcsont henger az 1873-as bécsi világkiállítás magyar anyagában szerepelt, amelynek ismertetésében a világkiállítás egyik magyar biztosa, Henszlmann Imre (1813–1888) a „rubensi stylhez” kapcsolódó remekműként írta le.⁸⁴

Végül szót kell ejtenünk arról a főként bronzokból álló kisplasztikai anyagról, amelyet Entz Géza (1913–1993) 1955-ben megjelent, a gyűjtemény végleges szétszóródásának pillanataiban írt tanulmányából ismerünk.⁸⁵ A Marczibányi-gyűjtemény ennek a szobrászati anyagnak köszönheti tulajdonképpen hírnevét, hiszen egyes darabjai a világ nagy múzeumainak féltett kincsei lettek. Amikor Entz Géza a kutatásait folytatta, a Marczibányi család utolsó férfitagja, Marczibányi Antal (1793–1872) csaknem hetven éve halott volt, így a gyűjteményi darabok sorsáról oldalági leszármazottak, mint Vagyon Árpád és Rakovszky Antal, vagy a gyűjteményből vásárló gyűjtők, például Delmár Emil (1876–1959) adtak felvilágosítást. Az Entz által publikált hatvanhat darabos kollekció elsőrangú reneszánsz kisbronzokat tartalmazott, köztük egy *Szent Kristóf*-ot ábrázoló, 1407-ben készült szobrot (17. kép), amely 1912-ben Delmár gyűjteményébe, majd tőle a bostoni Museum of Fine Arts-ba került.⁸⁶ Egy Alessandro Vittorinának (1525–1608) tulajdonított, *Istenek lakomája*-plakett szintén Delmár közvetítésével került a Cleveland Museum of Art gyűjteményébe,⁸⁷

17. Ismeretlen szobrász, 15. század: Szent Kristóf. Museum of Fine Arts Boston. (Archív felvétel, Budapest, Szépművészeti Múzeum Régi Szobor Gyűjtemény)

míg egy *Ősz* és *Tavaszt* megszemélyesítő szoborpár (18–19. kép) – velencei mester 16. század végén készült alkotásai –, valamint egy *Krisztus siratását* ábrázoló észak-itáliai márványdombormű (20. kép) Delmár örököseinek ajándékaént a budapesti Szépművészeti Múzeumba jutott.⁸⁸ Giambologna (1529–1608) szignált *Mars* szobra Wittmann Ernő (1888–1947) gyűjteményén keresztül a montreali Power Corporation of Canada kollekciójában,⁸⁹ egy Hubert Gerhard (1540/50–1621) követőjének tulajdonított *Venus és Amor* bronz a torontói Royal Ontario Museum gyűjteményében állapodott meg.⁹⁰ A New York-i Metropolitan Museum of Art három Marczibányi-eredetű reneszánsz kisbronzot is őriz: egy *Ülő szatírt* Andrea Riccio (1470–1532) műhelyéből, Antico, azaz Pier Jacopo Alari Bonacolsi (1460 k. – 1528) *Sípot fújó szatír*, valamint egy 16. századi itáliai mester *Hercules és Antaeus* birkózását ábrázoló szobrát.⁹¹ Utóbbi két mű nem szerepel Entz tanulmányában, hasonlóan egy másik Antico-kisbronzhoz, a kuporgó Vénusz antik kompozícióját követő *Térdelő nő* szoborhoz, amely 1938 előtt került a Thyssen-Bornemisza-gyűjteménybe.⁹² Szintén a Marczibányi-gyűjteményből származhattak azok a reneszánsz kisbronzok, amelyek 1908-ban Guido von Rhò bécsi gyűjteményét bemutató katalógusban „Sammlung Graf Marczipáni” eredetmegjelöléssel szerepeltek: kö-

18. Velencei szobrász, 16. század vége: Tavasz. Budapest, Szépművészeti Múzeum (Áment Gellért felvétele)

19. Velencei szobrász, 16. század vége: Ősz. Budapest, Szépművészeti Múzeum (Áment Gellért felvétele)

zülük a Severo da Ravennának (műk. 1496–1525/38) tulajdonított *Ugró ló* 2005-ben bukkant fel újra, amikor Robert H. Smith magángyűjtő megvásárolta, míg egy Lorenzo Mattiellinek (1682 k. – 1748) attribúált, az *Irigységet* megszemélyesítő nőalak a bécsi Auspitz-gyűjteményből D. G. van Beuningen kollekciójába, majd a gyűjteménnyel együtt a rotterdami Museum Boijmans Van Beuningenbe jutott.⁹³

Entz Géza a kispasztikai anyag elemzése közben – részben családi hagyományra támaszkodva – arra jutott, hogy a magyar régiségek gyűjtőjeként ismert, gyűjteménye egy részét a Nemzeti Múzeumra hagyó Marczibányi István nem lehetett e kollekció összeállítója. Helyette öccsét, egyben végrendeletének végrehajtóját, Marczibányi Imre (1755–1826) Trencsén megyei alispánt vélte az itáliai kisbronzok gyűjtőjének. Feltevése szerint a kispasztikák az 1818 és 1824 között Rómában tanuló Ferenczy István (1792–1856) szobrász közvetítésével kerülhettek Magyarországra, aki saját részre is egy kimagasló, mintegy 80 darabból álló kisbronzgyűjteményt hozott létre római tartózkodása alatt. Érvelését a két gyűjtemény egymást kiegészítő jellegére alapozta.⁹⁴ Az állítólagos gyűjtő, Marczibányi Imre fia, az 1872-ben, gyermektelenül meghalt Antal – trencsénai főispán, politikus, a Magyar Tudományos Akadémia alapító tagja – volt az

utolsó, kinek tulajdonában a művek együtt voltak.⁹⁵ A szobrok halála után kerülhettek nővérei, Vagyon Lászlóné Marczibányi Mária és Justh Jánosné Marczibányi Amália leszármazottaihoz, kiknek tulajdonában – a szenici (ma: Senica, Szlovákia) Vagyonkastélyban, a kocsóci (ma: Kočovce, Szlovákia) Rakovszky-kastélyban, Budapesten Rakovszky István (1847–1910) országgyűlési képviselőnél, valamint a tornyai (ma: Turnu, Románia) Justh-kastélyban – a 20. század elején még fellelhetők voltak.⁹⁶

Mivel Marczibányi Istvánon kívül egyik Marczibányi családtag műgyűjtői tevékenységét sem támasztja alá írott adat, Entz hipotézisét nem kezelhetjük tényként. Ha a Ferenczy-szálat vizsgáljuk, akkor is inkább Marczibányi Márton (István legidősebb unokaöccse, a hitbizomány örököse) neve merülhetne fel, kinek kamanci birtokán (ma: Újvidék városrésze: Sremska Kamenica, Szerbia) a Rómából hazatért Ferenczy 1827-ben egy hétig vendégeskedett, majd a házigazda és felesége mellé szobrát is elkészítette.⁹⁷ Még valószínűbb azonban, hogy a szobrok Marczibányi István gyűjtéséből származnak.⁹⁸ Emlékezzünk Wallaszky 1808-as gyűjteményismertetésére, amely külön osztályként listázta a szobrászati alkotásokat, köztük elsőként a bronzból készült darabokat említve. Miller Jakab Ferdinánd 1811. március 8-án kelt feljegyzésében

20. Észak-itáliai szobrász, 1600 körül: Pietà angyalokkal. Budapest, Szépművészeti Múzeum (Áment Gellért felvétele)

pedig egy terjedelmes ókori római szoboranyagra utalt, amely az örökösök tulajdonában maradt.⁹⁹ Feltehetően a mitológiai témájú reneszánsz kis-bronzok egy részét a 19. század elején ókorinak vélték, tekintve hogy azok olyan, az antik előképeket tudatosan követő művészek alkotásai voltak, mint Riccio vagy Antico. Erre utal az egyik késői örökös, Vagyon István szenici kúriájának 1899-es leírása is, mely szerint „lakóhelyiségeit a Marczibányi-féle

gyűjteményből származó számos nagybecsű márvány és bronz reliefek és antik római bronz szoborművek” díszítették.¹⁰⁰ További levéltári források felbukkanása nélkül az egyes műtárgyakról, megszerzésük körülményeiről, a gyűjtő indítékairól nem mondhatunk többet, ellenben az világosan látszik, hogy a Marczibányi Istvánról korábban festett fekete-fehér gyűjtői portré a valóságban jóval színesebb lehetett, mint eddig hittük.

JEGYZETEK

¹ Felső Magyar-Országi Minerva 2. Tizedik füzet, 1826. október, 904. (2. Verulámi Báró Bacó [Francis Bacon] gondolatjai különbféle tárgyakról).

² Nagy Méltóságú néhai Puchói Marczibányi István-nak, Eő Császári, Királyi, Apostoli Felsege' Status titkos belső Tanátossának, és Arany sarkantyús Vitéznek Eő Excellentiájának Biographiája. Tudományos Gyűjtemény 2. évf. VII. kötet, 1818, 113.

³ Toldy Ferenc: Marczibányi István emlékezete. Toldy Ferenc irodalmi beszédei. Pozsony 1847, 134–142; Constant von Wurzbach: Biographisches Lexikon des Kaiserthums Oesterreich 16. Theil. Wien 1867, 423–424; Entz Géza: A magyar műgyűjtés történetének vázlata 1850-ig. Budapest 1937, 81–82. [A kötet reprintje: Miskolc, Miskolci Egyetem Művelődéstörténeti és Muzeológiai Tanszéke, 1996.]; Buzás László: Marczibányi István élete és munkássága. Emléklapok Tóth Ferencnek. A Makói Múzeum Füzetei 60. Makó 1994, 11–14; Resch Béla – Marjanucz László: A magyar tudomány mecénása. Marczibányi István élete. A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve. Történeti Tanulmányok. Studia Historica 7. Szeged 2004, 5–17; Bretz Annamária: Marczibányi István. In: Kőszeghy Péter szerk.: Magyar Művelődéstörténeti Lexikon. Középkor és kora újkor VII. Budapest 2007, 281–282; Verrasztó Gábor: Marczibányi István. Budapest 2010.

⁴ Vaterländische Blätter für den Österreichischen Kaiserstaat. No. 3. 9. Jänner 1811, 18–19; Paulus Wallaszky: Conspectus reipublicae litterariae in Hungaria ab initiis Regni ad nostra usque tempora delineatus. Budae 1808², 425–429.

⁵ Horler Miklós et al.: Budapest műemlékei I. (Magyarország műemléki topográfiája, IV.). Budapest 1955, 578–579.

⁶ Endrődy János: Az embernek boldogsága, ki fejtegetve a' józan böltsekedésnek segédségével I. kötet. Pest 1806, 3. Versegly Ferenc ugyancsak említi a már-már múzeumként funkcionáló Marczibányi-palotát: „a' köz elmének művelését is hazafiságos gondgyainak fő tárgyává teszi, és szép jövedelmeinek tetemes részét arra fordítja, hogy a sokféle drága külföldi és honi remek műveknek gyűjteményei által saját lakását a Hazának különös hasznára és ragyogó dicsőségére válandó muzeumokká változtassa”. [Versegly Ferenc]: Az Emberi Nemzetnek Történetei mellyeket a' Magyar Nemességnek hasznos multságára öszveszedett egy Emberszerető Hazafi I. kötet. Buda 1810.

⁷ Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára [továbbiakban: MNL OL] Regnicolaris levéltár, Archivum Palatine, N23, Politica, 343/1807.

⁸ [Összeáll. Miller Jakab Ferdinánd, ford. Strázsay József Alajos]: Museum Hungaricum Excelsis Regni Proceribus Et Inclitis Statibus Ac Ordinibus Exhibitum. A' nemzeti gyűjtemények elintézése' feltételei Magyar Ország hazafiai' számára, Buda 1807, 9. A Miller által említett angol műértőt, aki állítólagosan felbecsülte a gyűjteményt, mindeddig nem sikerült azonosítani.

⁹ MNL OL Regnicolaris levéltár, Archivum Palatine, N23, Politica, 377/1807.

¹⁰ Intelligenzblatt der Annalen der Literatur des Österreichischen Kaiserthumes. Januar 1808, 3; Allgemeine Literatur-Zeitung, 18. Junius 1808, Num. 180, 419.

¹¹ A Nemzeti Múzeum felállításáról bővebben I. Tóth Ferenc: Mű-Kincs-Tár. Művészeti közgyűjtemények Ma-

gyarországon 1802–1906. (MúzeumCafé könyvek / Szépművészeti Múzeum, 3.) Budapest 2017, 42–50 (korábbi irodalommal).

¹² Vö.: Batori Anna: A tudás hálózatai: Wallaszky Pál historia litterariája és a 18. századi tudástranszfer (Módszertani kísérlet). Irodalomismeret 2016/3. sz., 35–63.

¹³ Marczibányi gazdag éremgyűjteményéről több korabeli szerző, így Engel János Keresztély és Schönvisner István is említést tesz. Vö.: Johann Christian von Engel: Auforderung eines Deutschen Gelehrten zu einem histor, Verzeichniß der antiken und modernen Münzsammlungen in Ungarn und Siebenbürgen. Zeitschrift von und für Ungarn, 1804. 5. Bd. 2. Heft, 83; [Stephan Schönwiesner]: Catalogus numorum Hungariae ac Transilvaniae Instituti Nationalis Széchényiani. Pars III. Pest 1807, 289.

¹⁴ A Széchényi hazafias tette iránti csodálatot bizonyítja az a köszönőlevél, amelyet Marczibányi 1806. április 17-én írt Széchényinek, válaszul arra, hogy a gróf ajándékként elküldte neki a könyvtár nyomtatott katalógusait. A levélben Marczibányi ugyancsak utalást tesz gyűjteménye felajánlásának tervére: „ezekhez képest, [ti. Széchényi adományához] tartozásomat meg ismervén, csak akkoron egy részét rakatom le, midőn az én csekély gyűjteményemből Nagy Méltóságodét némi nemű képpen bővíthetendém”. Országos Széchényi Könyvtár [továbbiakban: OSZK] Kézirattár, Levelestár. Közli: Verrasztó 2010 i. m. (3. j.), 45, 53.

¹⁵ Wallaszky 1808 i. m. (4. j.), 425–429.

¹⁶ Bár jelentős képtára feltehetően nem volt, tudomásunk van arról, hogy Marczibányinak voltak történeti arcképfestményei, amelyek utóbb Jankovich Miklós közvetítésével kerültek közgyűjteménybe. Vö.: Szerk. Mikó Árpád: Jankovich Miklós (1772–1846) gyűjteményei. Kiállítási katalógus. Magyar Nemzeti Galéria, Budapest 2002, kat. 43; kat. 47.

¹⁷ Tudományos Gyűjtemény 1818 i. m. (2. j.), 113.

¹⁸ A Vereinigte Ofner und Pester Zeitungban már két nappal Marczibányi halála után megjelent egy nekrológ, amelyben utalnak a Nemzeti Múzeumnak tett tetemes adományaira. Ugyancsak a Vereinigte Ofner und Pester Zeitung számolt be 1806. május 15-én arról, hogy Marczibányi István titkos tanácsos, tiszta hazafiságból néhány hiányzó, ritka éremmel egészítette ki a Széchényi Ferenc-féle Nemzeti Éremgyűjteményt. Ugyanakkor a Nemzeti Múzeum 1803-tól vezetett gyarapodási naplójában (OSZK Kézirattár, Fol. Lat. 71.) nincs nyoma ennek az adománynak, és az újság sem kapta meg az állítólagos adomány jegyzékét, hogy beszámolhasson róla. Ehelyett minden jel arra mutat, hogy Marczibányi-műtárgy csak a gyűjtő halála után, az örökösök ajándékként került a Nemzeti Múzeumba. Vö.: Vereinigte Ofner und Pester Zeitung Nr. 32. 1806. május 15., 1; Nr. 102. 1810. december 23., 1.

¹⁹ Slovenský národný archív [továbbiakban: SNA], Rod Dubnický-Marcibáni z Kočoviec, inv. no. 575. (Marczibányi Imre harmadik fia, Lőrinc [1802–1869] ekkor még kiskorú volt.)

²⁰ MNL OL Regnicolaris levéltár, Archivum Palatine, N24, Musei, 496/1811. Hivatkozik rá: Kollányi Ferenc: A Magyar Nemzeti Múzeum Széchényi Országos Könyvtára 1802–1902. I. kötet, Budapest 1905, 210–211; Fordításban közli: Verrasztó 2010 i. m. (3. j.), 129–130. A nyilat-

kozatban ugyancsak ígéretet tettek a leendő Marczibányi-alapítvány létrehozására, amely évente jutalmazná a legjobb magyar nyelven megjelenő művet, valamint a Nemzeti Múzeum által kiírt pályakérdésre adott legjobb választ. Egy további pénzalap letételével az Érem- és Régiségértár leendő örökének fizetését is finanszírozni kívánták.

²¹ MNL OL Regnicolaris levéltár, Archivum Palatinale, N24, Musei, 525/1811. Vö.: *Kollányi* 1905 i. m. (20. j.), 211; *Verrasztó* 2010 i. m. (3. j.), 131–132.

²² MNL OL Regnicolaris levéltár, Archivum Palatinale, N24, Musei, 666/1811.

²³ OSZK Kézirattár, Fol. Lat. 71. *Protocolum patriphilorum*, 201, 208. A gyarapodási naplóról I.: *V. Windisch Éva*: Miller Jakab Ferdinánd múzeumi igazgató utolsó éve és az Országos Széchényi Könyvtár. Az Országos Széchényi Könyvtár Évkönyve 1958 [1959], 356.

²⁴ Az éremadományról beszámol: Magyar Kurir Nro. 4. 1812. jan. 14., 52.

²⁵ Magyar Nemzeti Múzeum [továbbiakban: MNM], Éremtár, ltsz. 1811.VII.1.1; 1811.VII.1.3; 1811.VII.1.7; 1811.VII.1.8; 1811.VII.1.43. Az adatközlésért és az érme fotóinak közrebocsátásáért szeretném külön köszönetemet kifejezni Szabadváry Tamásnak, továbbá Pallag Mártának és Vida Istvánnak, a Magyar Nemzeti Múzeum Éremtára munkatársainak.

²⁶ [Iac. Ferdinandus Miller de Brassó]: *Cimeliotheca Musei Nationalis Hungarici, sive Catalogus historico-criticus antiquitatum, raritatum, et pretiosorum cum bibliotheca antiquaria et numaria eiusdem instituti*. Budae 1825, 50, Sec.II.IX.7.

²⁷ Szépművészeti Múzeum [továbbiakban SZM], Régi Szobor Gyűjtemény, ltsz. 52.49. *Eszlár Éva*: Une statuette équestre baroque dans la Collection des Sculptures Anciennes. Bulletin du Musée Hongrois des Beaux-Arts, 17. 1960, 63–70, 135–138; *Balogh Jolán*: Katalog der ausländischen Bildwerke des Museums der Bildenden Künste in Budapest. Bd. I. Budapest 1975, 189., Kat. 259., Bd. II. 309. kép; Szerk. *Eszlár Éva – Koroknay Éva*: Képzőművészeti kiállítás a 10.-tól a 19. századig az Iparművészeti Múzeum és a Szépművészeti Múzeum anyagából. Budapest, 1978, 40, 280. sz; *Pietro Delpero*: I Volpini, una famiglia di scultori tra Lombardia e Baviera (secoli XVII-XVIII). Bologna 2006, 42, 216–218.

²⁸ Ugyancsak értesülünk a Marczibányi család által ajándékozott drágakövek másodfelhasználásáról: a katalógusban szerepel kilenc drágakő berakásos asztal, melyek elkészítéséhez az értékes magyar és erdélyi drágaköveket különböző gyűjteményekből, köztük Marczibányi Istvánéból válogatták. Vö.: *Cimeliotheca* 1825 i. m. (26. j.), 56–57, Sec.II.XI.2–10.

²⁹ OSZK Kézirattár Fol. Lat. 54 *Conspectus cimelii antiquitatum, raritatum et pretiosorum in Museo Statuum et Ordinum Regni Hungarico*, Pestini 1811; Quart. Lat. 63/18. ff. 86–251. *Catalogus historico-criticus cimeliothecae antiquitatum, raritatum et pretiosorum in Museo Nationali Hungarico*, an. 1813.

³⁰ Vereinigte Ofner und Pester Zeitung Nr. 2. 1812. jan. 5. 11–12; Nr. 6. 1812. jan. 19. 52; Nr. 7. 1812. jan. 23. 62; Nr. 8. 1812. jan. 26. 71–72; Nr. 9. 1812. jan. 30. 81; Nr. 10. 1812. febr. 2. 91–92; Nr. 12. 1812. febr. 9. 111–112; Nr. 14. 1812. febr. 16. 129–130; Nr. 15. 1812. febr. 20. 139; Nr. 16. 1812. febr. 23. 151. Vö.: *Papp Júlia*: „...a’ mit magunkért nem akarnánk, akarjuk Hazánkért!” (Adatok a hazai ókori

emlékek leírásának és gyűjtésének történetéhez – a Nemzeti Múzeummal kapcsolatos 19. század eleji sajtóhírek tükrében). *Folia Historica* XXI. 1998–99, 47. [Tévesen a Marczibányi-hagyatékhoz sorolva egy Szőny mellett talált bronz alvó Amort és két római kori, Bátaszék mellett, illetve Óbudán felfedezett bronz atléta szobrot.]

³¹ A Marczibányi által készített darabok között volt egy obsidiánból csiszoltatott, ezüsfoglalatos edény (Cim. Sec.II.I.1.), egy Kojanecz pesti aranyműves által készített ovális szelence, amelybe magyar és erdélyi drágaköveket foglalt az ötvös (Cim.Sec.II.VII.10.), és egy kalcedon-nyelű, ezüst evőeszközkészlet (két pár kanál, kés és villa), amelyet a váci siketnák intézetében készített a gyűjtő (Cim.Sec.II.VI.8.). A felsorolt tárgyak közül egyedül a kalcedonnyelű evőeszközkészlet (a kanalak nélkül) lelhető fel a Magyar Nemzeti Múzeum Ötvösgyűjteményében. (Leltári száma megegyezik a *Cimeliotheca* katalógusszámaival.)

³² A tárgyról Kiss Erika művészettörténész, az MNM Történeti Tár Ötvösgyűjteményének kurátora adott felvilágosítást, amit ezúton szeretnék megköszönni.

³³ MNM Ötvösgyűjtemény, ltsz. Cim.Sec.II.I.5. A *Cimeliotheca* szerint a túskevári pálos templom felszerelése között származik, míg a kézirat katalógusok szerint egykor a pozsonyi klarisszáké volt. OSZK Kézirattár Fol. Lat. 54. Sec.I.I.2; Quart. Lat. 63/18. ff. 86–251. Sec.I.I.2.

³⁴ MNM Ötvösgyűjtemény, ltsz. Cim.Sec.II.I.6. Fényképét közli: *Verrasztó* 2010 i. m. (3. j.), 127.

³⁵ MNM Ötvösgyűjtemény, ltsz. Cim.Sec.II.III.2. Míg a *Cimeliotheca* szerint „Managetta báró nyilvános árverésén” vásárolta Marczibányi a kupát, a kézirat katalógusok Patachich Ádám (1716–1784) kalocsai érsek gyűjteményéből származtatják. OSZK Kézirattár Fol. Lat. 54. Sec.I.I.10; Quart. Lat. 63/18. ff. 86–251. Sec.I.I.15.

³⁶ MNM Ötvösgyűjtemény, ltsz. Cim.Sec.II.IV.7. Mindhárom katalógusváltozat szerint Mednyánszky Miklós (+1780) kassai tábornok gyűjteményéből származott.

³⁷ MNM Ötvösgyűjtemény, ltsz. Cim.Sec.II.IV.15. A *Cimeliotheca*-ban leírt történet szerint, a poharat a pozsonyi királyválasztáson 1790-ben részt vevő IV. Ferdinánd szicíliai király tiszteletére készítette egy magyar nemes Bécsben, aki vadászatra fogadta a királyi vendéget. Mivel a pohár a nevezett napra nem készült el, a műtárgyat a nemes nem vette át, így évekkel később Marczibányi István megvásárolta. A Nemzeti Múzeum saját költségén gyárttatott hozzá ezüst foglalatot. Vö.: *Kiss Erika*: Az Újkori Ötvösgyűjtemény. In: Pintér János szerk.: A 200 éves Magyar Nemzeti Múzeum gyűjteményei. Budapest 2002, 213.

³⁸ MNM Ötvösgyűjtemény, ltsz. Cim.Sec.II.I.4. és ltsz. Cim.Sec.II.IV.1. Vö.: [Szerk. *Marina Bagarić et al.*] *Ars et virtus. Horvátország – Magyarország. 800 év közös kulturális öröksége. Kiállítási katalógus. Galerija Klovíćevi dvori, Zagreb – Magyar Nemzeti Múzeum, Budapest 2020, 177–179, 362.*

³⁹ OSZK Kézirattár Fol. Lat. 54. Sec.I.I.8; Quart. Lat. 63/18. ff. 86–251. Sec.I.I.16. Az 1799-ben elhunyt Batthyány József hagyatékából (amelyből örökösei több aukciót is rendeztek 1800-ban, 1801-ben és 1802-ben) a kor másik nagy gyűjtője, Jankovich Miklós is vásárolt. Vö.: *Bubryák Orsolya*: Inter arma silent musae. „Geheimnisse” eines Brettspiels aus dem 17. Jahrhundert. *Ars Decorativa*, 24. 2006, 39–59.

⁴⁰ Vö.: *Bubryák Orsolya*: Jankovich Miklós (1772–1846) gyűjteményei [recenzió]. *Ars Hungarica* 32. 2004, 146–147.

⁴¹ Az MNM Ötvösgyűjteményében: ltsz. Cim.Sec.II.IV.11. A *Cimeliotheca* katalógustétele szerint a pohár az egyik darab a négy közül, amelyet Luther a végrendeletében említ. A leírásból az is kiderül, hogy a végrendelet eredeti kéziratát ekkor már Jankovich Miklós (1772–1846) őrizte.

⁴² Vö.: Kiss Erika: Jankovich Miklós gyűjteményeinek leltárkönyvei a Magyar Nemzeti Múzeumban. I. Kora újkori ezüstművek. *Folia Historica* 27. 2011, 21. A tárgy a 26. szám alatt szerepel a Nemzeti Múzeum Történeti Osztálya hamisítványainak jegyzékében (1935). Magyar Nemzeti Múzeum Központi Adattár, Történeti Osztály iratai, 125/1935. Az irat rendelkezésre bocsátásáért ezúton szeretnék köszönetet mondani Debreczeni-Droppán Bélának, az MNM Központi Adattár munkatársának.

⁴³ Az azonosított műtárgyakkal kapcsolatban Pandur Ildikóval, az Iparművészeti Múzeum Ötvösgyűjteményének vezetőjével, valamint Radványi Diánával, a Kerámia- és Üvegyűjtemény vezetőjével konzultáltam. Segítségüket ezúton is szeretném megköszönni.

⁴⁴ OSZK Kézirattár Fol. Lat. 54. Sec.I.I.11; Quart. Lat. 63/18. ff. 86–251. Sec.I.I.14; *Cimeliotheca* 1825 i. m. (26. j.), 25, Sec.II.III.1.

⁴⁵ Iparművészeti Múzeum [továbbiakban: IMM] Ötvösgyűjtemény, ltsz. 18835. Irodalma: *Rómer Flóris*: Képes kalauz a Magyar Nemzeti Múzeum Érem- és Régiségtárában. Második, bővített kiadás. Budapest 1873, 55; *Pulszky Károly – Radisics Jenő*: Az ötvösség remekei a Magyar Történeti Ötvösműkiállításán. I. kötet. Budapest 1885, 133–134; Szerk. *Radocsay Dénes, Farkas Zsuzsanna*: Az európai iparművészet remekei. Száz éves az Iparművészeti Múzeum. Budapest 1972, 65–66. 110. sz.; Szerk. *Péter Márta*: Reneszánsz és manierizmus. Az európai iparművészet korszakai. Iparművészeti Múzeum, Budapest 1988, 103. 311. sz.

⁴⁶ IMM Kerámia- és Üvegyűjtemény, ltsz. 4795. A kéziratok katalógusok szerint a kupának a múzeumba kerülésekor megvolt az ólomfedője is. Vö.: OSZK Kézirattár Fol. Lat. 54. Sec.III.VI.7; Quart. Lat. 63/18. ff. 86–251. Sec.III.IV.5. Irodalma: *Cimeliotheca* 1825 i. m. (26. j.), 26, Sec.II.III.6; *Pulszky Károly – Schickedanz Albert*: Kalauz az Iparművészeti Múzeum gyűjteményeihez. Budapest 1877, 97. 73. sz.; *Radisics Jenő*: Orsz. Magyar Iparművészeti Múzeum. Képes kalauz a gyűjteményekben. Budapest 1885, 40; Reneszánsz és manierizmus i. m. (45. j.), 80. 213 sz.

⁴⁷ IMM Kerámia- és Üvegyűjtemény, ltsz. 4815. OSZK Kézirattár Fol. Lat. 54. Sec.III.VI.8. „*Urceus figulinus cum stanneo operculo, quatuor sextarios recipiens, encausto pictus cum serie duodecim Apostolorum, addito anno 1660*”; Quart. Lat. 63/18. ff. 86–251. Sec.III.IV.6. Irodalma: *Pulszky-Schickedanz* i. m. (46. j.), 98. 84. sz.; *Voit Pál*: Régiségek könyve. Budapest 1983, 98–99; *Pekár Zsuzsa*: Creussener Gefässe im Museum für Kunstgewerbe. *Ars Decorativa*, 8. 1984. 1984, 46–48; Reneszánsz és manierizmus i. m. (45. j.), 103. 227 sz.

⁴⁸ Bár Frühwirth Lipót személyéről nem sokat tudunk, feltehetően azonos azzal a budai hivatalnokkal, akiről a makkosmáriai trinitáriusok naplója feljegyzett egy 1768-ban történt balesetet, amikor is a budakeszi erdőben egy fatörzsbe zuhant, majd a Szűzanyához fohászkodva csodával határos módon meggyógyult. Vö.: *Bonomi Jenő*: Makkos Mária. *Katolikus Szemle* 53. 1939, 154.

⁴⁹ *Cimeliotheca* 1825 i. m. (26. j.), 40, Sec.II.VIII.9–19. Az Iparművészeti Múzeum leltárkönyvébe 1888-ban bejegyezve. Vö.: Iparművészeti Múzeum [továbbiakban: IMM] Adattár, A2 leltárkönyv, 8229, 8230, 8231, 8232, 8233, 8236. folyószámok. Törölve 16–1/62, átvezetve: IMM Bútorgyűjtemény ltsz. 53.1920.1 Pietra dura kép – tájkép tornyos épülettel, 18. sz. eleje, Itália, pala, márvány berakás; ltsz. 53.1919.1 Pietra dura kép – töredék, 18. sz. eleje, Itália, pala, márvány berakás. Az adattári tájékozódásban nyújtott segítségéért köszönettel tartozom az Adattár munkatársának, Nagy Györgyinek.

⁵⁰ *Cimeliotheca* 1825 i. m. (26. j.), 52–53, Sec.II.IX.23–27. A zsírkő szobrok közül az egyik (Cim.Sec.II.IX.26.) szerepel az Iparművészeti Múzeumnak átadott tárgyak 1879-es jegyzékében: 2089. sz. *Női alak, zsírla, festett, égetett cserép állványon felette vörös díszítés aranyozás nyomaival, női alak baljában tekercs*. Vö.: MNM Régészeti Tár, „Jegyzéke azon tárgyaknak, melyek a Magyar Nemzeti Múzeumból letét formájában az országos magyar iparművészeti gyűjteményeiben vannak” [továbbiakban: IMM jegyzék, 1879]. (Ezúton szeretném megköszönni Ritoók Ágnesnek, a Régészeti Tár igazgatójának, hogy a jegyzéket áttekinthettem.) Az Iparművészeti Múzeum első leltárkönyvében szereplő, a Nemzeti Múzeum Régiségtáráról átvett zsírkő szobrocskákat 1959-ben és 1962-ben törölték a leltárból, néhány darabnál vidéki átadásra (Szekszárd, Kolozsvár) utalva. Vö.: IMM Adattár, A1 leltárkönyv, 2089, 2377, 2375, 2376, 2398. folyószámok. A sommás műtárgyleírások nem teszik lehetővé a pontos megfeleltetést a *Cimeliotheca* tételeivel, azonban a tárgyak eredete és darabszáma mindenképp gyanút kelt. Ugyancsak ezt a forráskönyvet erősíti meg Fajcsák Györgyi közlése, amely szerint a Hopp Ferenc Ázsiai Művészeti Múzeumba, az Iparművészeti Múzeumból nem kerültek a *Cimeliotheca* leírásának megfelelő zsírkő szobrok. Fajcsák Györgyi közlését ezúton is köszönöm.

⁵¹ OSZK Kézirattár Fol. Lat. 54. Sec.III.III.5; Quart. Lat. 63/18. ff. 86–251. Sec.III.III.7. A *Cimeliotheca* katalógustételéből a Marczibányi-örökösök adományára való utalás lemaradt. Vö.: *Cimeliotheca* 1825 i. m. (26. j.), 39, Sec.II.VIII.4.

⁵² MNM Éremtár, ltsz. 50/935–200. IMM jegyzék, 1879: 2059. sz. *Dombormű, elefántcsontból faragott, domb.kerek I. Lipót arc képe*. Irodalma: *Huszár Lajos*: Bendl Ignác két elefántcsont érme. *Magyar Művészet*, XI., 1935. 278–279, 281; *Christian Theuerkauff*: Johann Ignaz Bendl: Sculptor and Medalist. *Metropolitan Museum Journal* 26. 1991, 230–231.

⁵³ MNM Vegyesgyűjtemény, ltsz. Cim.Sec.II.IX.5. *Ridovics Anna*: Zrínyi relikviák a Magyar Nemzeti Múzeum ösgyűjteményében [kézirat]. Ezúton is szeretném megköszönni a szerzőnek, hogy megjelenés előtt álló tanulmánya kéziratát megismerhettem.

⁵⁴ IMM Ötvösgyűjtemény, ltsz. 4867, 4870. Vö.: *Cimeliotheca* 1825 i. m. (26. j.), 52, Sec.II.IX.19–20; IMM jegyzék, 1879: 1998. sz. *Alak elefántcsont, bő köpenybe burkolt női alakot ábrázol, fején korona*. 1999. sz. *Alak elefántcsont, faragott, bő köpenybe öltöztetett király*. Irodalmuk: *Vereinigte Ofner und Pester Zeitung*, No. 10. 1812. febr. 2. 91–92; *Rómer* i. m. (45. j.), 63; *Pulszky-Schickedanz* i. m. (46. j.), 67. 1. 2. sz.; Kispasztikai kiállítás 1978 i. m. (27. j.) 198 sz. 262. sz.

⁵⁵ MNM Központi Adattár, Érem- és Régiségtár iratai, 271/879, 1877-ben az iparművészeti múzeumba áttett tárgyak

jegyzéke. Az irat rendelkezésre bocsátásáért ezúton szeretnék köszönetet mondani Szende Lászlónak, az MNM Központi Adattár vezetőjének. OSZK Kézirattár Fol. Lat. 54. Sec.III.I.5; Quart. Lat. 63/18. ff. 86–251. Sec.III.I.4. (A Cimeliotheca katalógustételében nem szerepel a Marczibányi-eredet. Vö.: Cim.Sec.II.IX.2.) Irodalma: Vereinigte Ofner und Pester Zeitung, No. 10. 1812. febr. 2. 91–92; Dux Adolf: A Magyar Nemzeti Múzeum. Utmutató ennek műkincsgyűjteményeiben. Pest 1857, 46–47; Römer i. m. (45. j.), 63.

⁵⁶ Cimeliotheca 1825 i. m. (26. j.), 73–74, Sec.II.XV.13.

⁵⁷ IMM Ötvösgyűjtemény, ltsz. 18843. Régi Egyházművészet Országos Kiállítása. Kiállítási katalógus. Iparművészeti Múzeum, Budapest 1930, 22–23. kat. 94.; Éber László: Az Iparművészeti Múzeum egyházművészeti kiállítása. Szobrászati művek. Magyar Művészet 1930. VI. évf. 8. sz. 514, 523. A dombormű 1912-ben még toszkán alkotásként szerepelt az Iparművészeti Múzeumban tartott kisplasztikai kiállításon. Vö.: A kisplasztikai kiállítás lajstroma. A Gyűjtő I. 1912. 150. kat. 198. Pandur Ildikó szíves közlése alapján, a tárgyat 1962-ben restaurálták, és új fa támasztékre rögzítették. Ez magyarázhatja, hogy az elemek sorrendje nem egyezik meg az 1930-ban, a Magyar Művészetben megjelent fotón láthatóval.

⁵⁸ OSZK Kézirattár Fol. Lat. 54. Sec.III.III.1. (A budai klarisszák apátnője gróf Barkóczy Margit tulajdonából származik, 14. századi munka.); Quart. Lat. 63/18. ff. 86–251. Sec.III.III.1. Az első leltárkönyvnek ellentmondó adat! (A Zobor-hegyi kamalduli remeteség feloszlata után került Marczibányihoz.)

⁵⁹ A klarisszák ingóságainak 1714. évi leltárát közli: Némethy Lajos: A budai klarisszák leltárai. Egyházművészeti Lap 2. 1881, 204–211. A csont ereklyetartó ládának ugyancsak nem találtam nyomát az 1782-es abolíció során készült óbudai leltárban. L. OSZK Kézirattár, Fol. Lat. 2027, 21–32; továbbá MNL OL Helytartótanácsi Levéltár: Inventarien der Hungarn aufgelassenen Klöster (C 103), 31. doboz, Klarissza kolostorok: Buda, Pest. Árpád-házi Szent Margit ereklyéinek az 1782-es rendfeloszlást követő sorsáról (további irodalommal): Velladics Márta: Néhány adat és gondolat Árpád-házi Szent Margit kultuszáról, ereklyéi sorsának tükrében. In: Szerk. Barna Gábor – Povedák Kinga: Lelkiségek, lelkeségi mozgalmak Magyarországon és Kelet-Közép Európában. Szeged 2014, 199–207.

⁶⁰ A csontból faragott, későbbi (köztük 17. századi) elefántcsont kiegészítéseket tartalmazó oltártábla 1390–1400 körül készülhetett Velencében. Jelenlegi formáját a Victoria and Albert Museumban nyerte el, az 1928-as szerzeményezés után új fa hordozóra erősítették, és a 63 elbeszélő jelenetet hét sorban kronologikus rendbe komponálták. Ekkor a táblák mögött egy korábbi restaurálásra vonatkozó cédulát találtak, amely szerint az oltárt Carl Schmidt műsztergályos restaurálta Bécsben, 1836-ban. Az oltár narratív jeleneteit elválasztó pillérek közül a két középső oszlop elemei eltérő stílust képviselnek: szinte kör keresztmetszetű csontba vannak faragva a figurák, amelyek sokkal vonalasabb, laposabb megfogalmazásúak, mögöttük a háttér nincs kimélyítve. Vö.: Burlington Fine Arts Club. Catalogue of an exhibition of carvings in ivory. London 1923, cat. no. 165, 93; Margaret H. Longhurst: Catalogue of Carvings in Ivory. Part II. London 1929, 62–63; Paul Williamson – Glyn Davies: Medieval

Ivory Carvings 1200–1550. Part II. Victoria and Albert Museum, London 2014, cat. no. 255, 762–771 (további irodalommal).

⁶¹ Az MNM Fegyvertárában ma is megtalálható darabokról Kovács S. Tibor nyújtott felvilágosítást, amit ezúton is hálásan köszönök. A Marczibányi-fegyverekről: A Magyar Nemzeti Múzeum multja és jelene alapításának századik évfordulója alkalmából. Budapest 1902, 130. A Fegyvertár gyűjteményét 1953-tól kezdve átletárolták, a Cimeliotheca katalógusszámai többé nem élő leltári számok. Vö.: Kovács S. Tibor: A Fegyvertár. In: Pintér i. m. (37. j.), 319; Kovács S. Tibor: Janicsárpuska, türkisz kard és rubintos bot. Budapest 2019, 73. 27. sz. (az 56.4206 leltári számú török szablyáról).

⁶² OSZK Kézirattár, Fol. Lat. 54. Sec.VI.1. Két szatír: „videtur opus esse medii aevi”; Sec.VI.2. Mars: „est tamen medii aevi”. Vereinigte Ofner und Pester Zeitung Nr. 10. 1812. febr. 2. 91–92. „Eine Göttin Diana von Bronze, ein Mars und 2 aufgeflogelten Rossen reitende Satyre, ebenfalls von Bronze. (Diese Stücke erwecken bei jedem Kenner Zweifel über ihre Aechtheit.)” Az itt említett Diana bronz szobor csak az 1811-es kéziratos katalógusban szerepel, a későbbi kéziratos és nyomtatott változatból ismeretlen okból kimaradt. Vö.: OSZK Kézirattár, Fol. Lat. 54. Sec.VI.7.

⁶³ A kompozíció analógiájaként említhető a New York-i Metropolitan Museum of Art gyűjteményében őrzött, Niccolo Roccatagliata műhelyében készült két tűzbak alsó része (ltsz. 1975.1.1406 és 1975.1.1405).

⁶⁴ Cimeliotheca 1825 i. m. (26. j.), 110, Sec.IV.I.22; Pulszky–Schikedanz i. m. (46. j.), 62. 5. sz.

⁶⁵ IMM Adattár, A1 leltárkönyv, 2216. folyószám: Tűzszerartó, bronz, közepén emberfő. XVI. sz. Olasz. NMR. Törölve 16–14/62.

⁶⁶ OSZK Kézirattár Fol. Lat. 54. Sec.VI.2; Quart. Lat. 63/18. ff. 86–251. Sec.VI.7; Cimeliotheca 1825 i. m. (26. j.), 25, Sec.IV.I.52. Az említett lehetséges „jelöltek”: Velencei mester: Harcos, 17. sz. eleje, m: 44 cm, SzM Régi Szobor Gyűjtemény, ltsz.51.903, Átvétel IMM, 1950. Korábban a Magyar Nemzeti Múzeum Régiség-tárában; Velencei mester: Harcos, 17. sz. eleje, m: 45 cm, SzM Régi Szobor Gyűjtemény, ltsz.51.904. Átvétel IMM, 1950, korábbi eredete ismeretlen.

⁶⁷ Cimeliotheca 1825 i. m. (26. j.), 167, Sec.IV.IX.47. A váza megközelítő formájára vonatkozóan Miller megad egy hivatkozást: Antonio Francesco Gorio: Antiquitates Etruscae. Lichtenstegerus, 1770, Tab. XL. fig. 4.

⁶⁸ Szépművészeti Múzeum – Közép-Európai Művészettörténeti Kutatóintézet, Archivum és Dokumentációs Központ, Budapest, SzM Irattár, 132/1943. Ezúton is szeretném megköszönni Nagy László irattárosnak, hogy az iratot a rendelkezésemre bocsátotta.

⁶⁹ Szilágyi János György: Corpus Vasorum Antiquorum. Fasc.1. Hongrie, Budapest, Musée des Beaux-Arts. Bonn–Budapest 1981, 105–106, pl. 51. (Az ábrázolt téma különösen népszerű volt Dél-Itáliában. Ugyanettől a vázafestőtől ismert két gamikos lebes a Reggio di Calabria-i régészeti múzeumban (ltsz. 6976, 6977), amelyeken a figurális kompozíció nagy hasonlóságot mutat a töredékes budapesti darabbal).

⁷⁰ A lehetséges azonosítás Dági Mariann, az Antik Gyűjtemény osztályvezetője segítségével történt, aki a tárgyat a vázaraktárban megtalálta, majd a rá vonatkozó irodalmat és adatokat számomra átadta. Segítségét

ezúton is hálásan köszönöm. Ugyancsak köszönöm Szabadváry Tamásnak, hogy a tárgyról párbeszédet folytathattunk.

⁷¹ A Marczibányi családnak egykor a Magyar Országos Levéltárban őrzött levéltára a gróf Karácsonyi levéltárral együtt elpusztult 1945-ben. (Töredéke 3 db irattal: MNL OL R 319 No. 1277 Marczibányi család.) A pozsonyi Szlovák Nemzeti Levéltárban őrzik a Marczibányi család kocsói levéltárát, benne Marczibányi István hagyatékára vonatkozó iratokkal, amelyek azonban a gyűjteményről nem tartalmaznak adatokat. (SNA, Rod Dubnický-Marcibáni z Kočoviec, inv. no. 580.) Vö.: *Kosáry Domokos*: Bevezetés Magyarország történetének forrásaiba és irodalmába I. 1. Általános rész I–II. Budapest 1970, 655, 702; SNA Dubnický-Marcibáni z Kočoviec 1525–1900 inventáry súpis, https://minv.sk/swift_data/source/verejna_sprava/slovensky_narodny_archiv/archivne_pomocky/Dubnicky-Marcibani_z_Kocoviec_1525-1900-inventary_supis.pdf [utolsó leghívás időpontja: 2022. 01. 13.]

⁷² *Korhecz Papp Zsuzsanna*: Bécsi barokk mesterek művei a Vajdaságban. Kiáll. kat. Városi Múzeum, Szabadka 2015, 20–29, 72–77; *Korhecz Papp Zsuzsanna*: A Marczibányi család és a csókai Szentháromság-templom kincsei. Bácsországi Vajdasági honismereti szemle 2015. 3. sz., 8–17.

⁷³ IMM Ötvösgyűjtemény, ltsz. 19.043, 19.042. Vö.: *Jankovich Miklós* 2002 i. m. (16. j.), kat. 78.

⁷⁴ OSZK Kézirattár, Fond 16/457 Marczibányi János levele Jankovich Miklóshoz (1815. november 26.); Fond 16/458 Marczibányi Márton levele Jankovich Miklóshoz (1815. szeptember 17.).

⁷⁵ *Jankovich Miklós* 2002 i. m. (16. j.), kat. 43. (Basics Beatrix); kat. 47. (Radványi Orsolya); kat. 78. (Pandur Ildikó); kat. 91. (Pandur Ildikó); kat. 105. (Kiss Erika); kat. 106. (Kiss Erika); kat. 149. (Kiss Etele). A Marczibányi-gyűjteményről: *Mravik László*: Jankovich Miklós és a magyarországi műgyűjtés a 19. század első felében. In: *Jankovich Miklós* 2002 i. m. (16. j.), 350, 374–375.

⁷⁶ MNM Központi Adattár, Consignatio Scyphorum, Phialarum, Poculorum, Scutellarum, Cyathorum, Calicum et Cantharorum e Collectione Spectabill Domini Nicolai a Jankovich Museo Nationali Hungarico resignatorum, no. 167. *Gutturium venaticum argenteum (vulgo Csutura) per totum deauratum cuius vas ex nuce indica durissima speciei, ideoque polita constat in duas aureas, dispertita quarum qualibet pugnas Graecorum in Odysea Homeri decantatorum, fummo artificio elaboratas exhibet. Labor huius prominentibus isque summae venustatis ornatibus, seculo 15. familiaribus sculptus est. Duas repraesentationem areas fascia argentea solida abinvicem decimus, quinimo basim e solide argento fusam, ex ab infra prodigaliter inauratam cum superiori gutture tessellatim elaborate non tantum arte connexit, sed etiam canibus venaticis eidem prominenter insistentibus catenam argenteam inauratam ita innectit, ut ex eadem in altum educta, media rursus catena ad erificium cochlea argentea similiter causum, descendat, atque ita in manibus comode defferi possit. Instrumentum hoc venaticum pretiosum in puteo arcis Solmár cujus peripheria pro vivariis Matthiae Corvini Regis Hungariae deserviebat, per herum loci, Excellmum Drum Stephanum Marczibányi circa annum 1805 detectum et subseque asservatum fuit. Ponderat una eum vase nuci indiciae semiuncias triginta novem et sex decimas sextas.*

⁷⁷ IMM Ötvösgyűjtemény, ltsz. 19041. Az azonosításban nyújtott segítségükért szeretnék köszönetet mondani Mikó Árpádnak és Pandur Ildikónak. A tárgy irodalma: *Rómer* i. m. (45. j.), 56; *Balogh Jolán*: A művészet Mátyás király udvarában I. kötet. Adattár. Budapest 1966, 386; *Valkó Arisztid*: A solymári vadászkastély. Magyar Mezőgazdasági Múzeum Közleményei 1967–1968. Budapest 1968, 131; Szerk. *Miklós Pál*: Az Iparművészeti Múzeum gyűjteményei. Budapest 1979, 45–46; *Reneszánsz és manierizmus* i. m. (45. j.), 103, 311. sz.; Szerk. *Fejős Zoltán*: Legendás lények, varázslatos virágok. A közkedvelt reneszánsz. Kat. Néprajzi Múzeum, Budapest 2008, 34, 22. sz.

⁷⁸ A szétszóródott sorozat maradványait, huszonegy darabot a Szépművészeti Múzeum Régi Szobor Gyűjteménye őrzi (ltsz. 8373–8387, 2017.10–2017.15). Vö.: *Vargyas Zsófia*: Alaricustól Szent Henrik császárig. Giovanni Bonazza és műhelye szétszóródott domborműsorozata Jankovich Miklós gyűjteményéből. Művészettörténeti Értesítő 69. 2020, 109–121.

⁷⁹ [*Jankovich Miklós*]: Magyar hajdankor emlékeinek jeles gyűjteményét hazájának mély tisztelettel ajánlja W. J. M. Tudományos Gyűjtemény 14. évf. VIII. kötet, 1830, 119; [*Jankovich Miklós*]: Magyar hajdankor emlékeinek jeles gyűjteményét hazájának mély tisztelettel ajánlja W. J. M. Petrózai Trattner J. M. és Károlyi Istvánnál, Pesten 1830, 10–11.

⁸⁰ Vö.: *Badics Ferenc*: Irodalmi tarlóvirágok. Fáy András emlékirataiból. Vasárnapi Ujság 33. 1886, 627.

⁸¹ [*Toldy Ferenc*]: Toldy Ferenc irodalmi beszédei. Kiadta Bajza. Pozsony 1847, 137. A Marczibányi-alapítvány kezelését 1845-ben vette át Pest vármegyéjétől a Magyar Tudományos Akadémia.

⁸² OSZK Kézirattár, Quart. Lat. 1831. *Iosephus Alexander Weszerle*: Catalogus Hungaricae principalis numorum collectionis meae, ... den ich von Ehrenreich gekauft habe, er aber aus der Marczibánischen Verlassenschaft.

⁸³ *Pallos Lajos*: Az Éremtár. In: *Pintér* i. m. (37. j.), 228–229. Feltehetően az éremgyűjtemény maradványa továbbra is a család tulajdonában maradt: *Rupp Jakob* 1841-ben megjelent éremtani könyvében írja, hogy Marczibányi István pénzgyűjteményét a család akkori majorescója, Marczibányi Lajos őrzi. Vö.: *Rupp Jakob*: Magyarország ekkor is ismeretes pénzei. Árpádi korszak. Buda 1841, 14.

⁸⁴ *Henszlmann Imre*: A bécsi 1873. évi világ-tárlatnak magyarországi kedvelőinek régészeti osztálya. Budapest 1875/6, 248. Mai őrzési helye: IMM Ötvösgyűjtemény, ltsz. 19054.

⁸⁵ *Entz Géza*: I bronzetti della collezione Marczibányi. *Acta Historiae Artium* 2. 1954–1955, 215–234.

⁸⁶ Museum of Fine Arts, Boston, inv. no. 51.412. Vétel Delmár Emiltől 1951-ben. Irod.: *Kisplasztikai kiállítás* 1912 i. m. (56. j.) 152. 259. sz. [özü. *Rakovszky Istvánné* tulajdonal]; *Meller Simon*: Id. Peter Vischer Szent Kristóf szobrocskája. Az Országos Magyar Szépművészeti Múzeum Évkönyve 2. 1920, 22–26; *Eber László*: Delmár Emil plasztikai gyűjteménye. I. Magyar Művészet 2. 1926, 82; Szerk. *Petrovics Elek*: Régi olasz mesterek kiállítása. Nemzeti Szalon, Budapest 1937–1938. 81. sz.; *Kunst und Kunstgewerbe. Sonderausstellung. Kunstmuseum, Bern, 1939/1940.* no. 7; *Georg Swarzenski*: A Bronze Statuette of St. Christopher. *Bulletin of the Museum of Fine Arts (Boston)* Vol. 49. No. 278. 1951. 84–95; *Entz* 1955 i. m. (79. j.), 218–219, 231 (27. sz.). Delmár Emil gyűjteményéről:

Rózsavölgyi Andrea: 20 Years in Emigration. Emil Delmar and his Collection. Eds. Anna Tüskés – Áron Tóth – Miklós Székely. Hungary in Context. Studies on Art and Architecture. Budapest 2013, 225–237.

⁸⁷ The Cleveland Museum of Art, John L. Severance Fund inv. no. 1952.464. Irod.: Kisplasztikai kiállítás 1912 i. m. (56. j.) 151. 234. sz. [Rakovszky Antal tulajdona]; Régi olasz mesterek kiállítása i. m. (80. j.), 12. sz; Kunst und Kunstgewerbe i. m. (80. j.), no. 40; Entz 1955 i. m. (79. j.), 222, 231 (35. sz.); Renaissance Bronzes from Ohio Collections. Ed. William D. Wixon. Exh. cat. The Cleveland Museum of Art, 1975, no. 116; The Cleveland Museum of Art. Handbook of the Cleveland Museum of Art 1978, 115.

⁸⁸ SzM Régi Szobor Gyűjtemény, ltsz. 84.11; 84.12; 84.20. A bronz szoborpár a Marczibányi-gyűjteményből a budapesti görögkeleti szerb egyház tulajdonába, majd csere útján Szivák Imréhez került, akitől Delmár Emil megvásárolta. Irod.: Kisplasztikai kiállítás 1912 i. m. (56. j.) 152. 257–258. sz. [Szivák Imre tulajdona]; Régi olasz mesterek kiállítása i. m. (80. j.), 43. sz [Delmár Emil tulajdona]; Entz 1955 i. m. (79. j.), 223–224, 231 (38–39. sz.); Balogh Jolán – Eszláry Éva: Katalog der ausländischen Bildwerke des Museums der Bildenden Künste in Budapest. Bd. III. Budapest 1994, 35., Kat. 8–9., 14–15. kép. A márványdombormű Justh Jánostól – kinek dédanyja Marczibányi Amália, Antal testvére volt – került Pick Adolfhoz, majd Delmár Emilhez. Vö.: Entz 1955 i. m. (79. j.), 232. Balogh–Eszláry 1994, 35–36., Kat. 10., 16. kép. (A Szépművészeti Múzeum Régi Szobor Gyűjteménye további három, a Marczibányi-gyűjteményből származó 18. századi domborművet őriz, amelyek a Postatakarépképző 1938. évi LXXXVII. árverésén szerepeltek: Osztrák mester: VI. Károly portréja, ltsz. 9637; Osztrák mester: VI. Károly fiatalekori portréja, ltsz. 60.1; Osztrák mester: Eleonóra császárné, ltsz. 60.2. Irod.: Balogh i. m. [27. j.], 244., Kat. 363., 245–246., Kat. 367., 251., Kat. 377.)

⁸⁹ Vö.: Meller Simon: Dr. Wittmann Ernő kisplasztikai gyűjteménye. Magyar Művészet 10. 1934, 240, 243; Régi olasz mesterek kiállítása i. m. (80. j.), 45; Entz 1955 i. m. (79. j.), 216, 221–222, 230 (3. sz.); Giambologna. Sculptor to the Medici. Eds. Charles Avery – Anthony Radcliffe. Exh.cat. Edinburgh–London 1978, no. 42; Charles Avery: Giambologna. The Complete sculpture. Oxford 1987, no. 69; Manfred Leithe-Jasper – Patricia Wengraf: European bronzes from the Quentin collection. Exh.cat. New York 2004, 131. (note 3.); Beatrice Paolozzi Stozzi – Dimitrios Zikos: Giambologna. Gli dei, gli eroi. Firenze–Milano 2006, no. 25; Juhász Sándor: Adalék Wittmann Ernő és gyűjteménye történetéhez. Ars Hungarica 41. 2015, 13, 19. (18. sz.); Juhász Sándor: Műgyűjtemények a hazai történelem sodrában. Magyar Művészet 3. 2015, 52–53.

⁹⁰ Royal Ontario Museum, Toronto, inv. no. ROM 974.219. Irod.: Kisplasztikai kiállítás 1912 i. m. (56. j.) 151. 225. sz. [Rakovszky Antal tulajdona]; Entz 1955 i. m. (79. j.), 226–227, 231 (36. sz.); K. Corey Keeble: European bronzes in the Royal Ontario Museum. Toronto 1982, 98–101., cat. no. 46.

⁹¹ Metropolitan Museum of Art, New York, The Jack and Belle Linsky Collection, inv. no. 1982.60.114; inv. no. 1982.60.91; inv. no. 1982.60.98. A Riccio-műhely Ülő szatír szobra Justh Matildtól került 1918-ban Wendlinger bécsi

műkereskedőhöz, majd tőle Alexander C. von Frey berlini és New York-i gyűjteményébe, végül a The Jack and Belle Linsky gyűjteménybe. Vö.: Entz 1955 i. m. (79. j.), 220, 231 (37. sz.). A *Sípot fújó szatír* és a *Hercules és Antaeus* szobrok családon belüli útja ismeretlen, előbbi már 1910 előtt Maurice Kann gyűjteményében volt (ahonnan Mária román királyné, majd 1965-ig Miklós román királyi herceg tulajdonába került), míg utóbbi 1962-ben a Sotheby's londoni árverésén bukkant fel. Irod.: Notable Acquisitions 1983–1984. The Metropolitan Museum of Art. Ed. Philippe de Montebello. New York 1984, 36–37; The Jack and Belle Linsky Collection in the Metropolitan Museum of Art. New York 1984, 142–144., cat. no. 56–57., 151., cat. no. 65; Allen, Denise et al.: Italian and Renaissance Bronzes in the Metropolitan Museum of Art. New York 2022, 75–79., cat. no. 10., 106–108., cat. no. 17B., 498–499., cat. no. 195. (további irodalommal).

⁹² Museo Nacional Thyssen-Bornemisza, inv. no. I1673. Irod.: Natur und Antike in der Renaissance. Ausstellung im Liebieghaus Museum Alter Plastik. Frankfurt am Main 1985, 418–419., cat. no. 114; Ann Hersey Allison: The Bronzes of Pier-Jacopo Alari-Bonacolsi, called Antico. Jahrbuch der Kunsthistorischen Sammlungen in Wien. Bd. 89/90. 1993/94, 161–164. Filippo Trevisani – Davide Gasparotto: Bonacolsi l'antico. Uno scultore nella Mantova di Andrea Mantegna e di Isabelle d'Este. Milano–Brescia 2008, 240–241., cat. no. VI.13. A hagyomány szerint a Marczibányi-gyűjteményből származó szobrot Heinrich Thyssen feltehetően Párizsban vásárolta, 1938 körül.

⁹³ Edmund Wilhelm Braun: Die Bronzen der Sammlung Guido von Rhò in Wien. Wien 1908, 12., Tafel III. Ugró ló, Tafel V. Andrea Riccio: Ülő szatírnő szatírgyermekkel, 15., Tafel XII. Irigység, 21., Tafel XXVIII. kettő Lépfő ló. A Severo da Ravennának attribuírt Lépfő lóról: Recent Acquisitions made to the Robert H. Smith Collection of Renaissance Bronzes. A supplement of the catalogue volume Art of the Renaissance Bronze 1500–1650. Simone Cristanetti et al. Hampshire 2007, 10–14., cat. no. 56. A Lorenzo Mattielinek tulajdonított Irigység: Museum Boijmans Van Beuningen, Rotterdam, inv. no. 1130. Irod.: Emile van Binnebeke: Bronssculptur. Beeldhouwkunst 1500–1800 in de collectie van het Museum Boymans-van Beuningen. Rotterdam 1994, 134–135., cat. no. 39.

⁹⁴ Entz 1955 i. m. (79. j.), 227–228. Entz a hipotézist a The Dictionary of Art Marczibányi-szócikkében is közölte, amely így gyökeret vert az angolszász szakirodalomban. Entz Géza: 'Marczibányi'. In: The Dictionary of Art. Vol. 20. Ed. Jane Shoaf Turner. London – New York 1996, 400–401. Vö.: Cristanetti 2007 i. m. (87. j.), 10–14., cat. no. 56.

⁹⁵ Végredelele és hagyatéki iratai (nővérei utódainak leszármazási táblájával) megtalálhatók Budapest Főváros Levéltárában: BFL - IV.1411.b - 1874 - 14918 - Justh. Sajnos műtárgyakról sem a végredelelben, sem a hagyatéki leltárban nem esik szó.

⁹⁶ Vö.: Entz 1955 i. m. (79. j.), 230–231.

⁹⁷ Meller Simon: Ferenczy István élete és művei. Magyar Történeti Életrajzok. Budapest 1905, 181, 184–185, 197, 260; Wallentinyi Dezső: Ferenczy István levelei. Rimaszombat 1912, 227–228, 312. A Marczibányi Mártont és feleségét, gróf Grochowska Desideriát ábrázoló mell-szobrok holléte ismeretlen.

⁹⁸ Ugyanerre a következtetésre jutott: *Géber Antal*: Magyar gyűjtők II. Szerk. Tóth Melinda. Kézirat a Szépművészeti Múzeum Könyvtárában. é. n., 142–145; *Mravik* 2002 i. m. (16. j.), 374–375. (Mravik tanulmányában – feltehetően Géber nyomán – több olyan, a családon belüli öröklésre vonatkozó adat szerepel, ami nem alátámasztott. Szintén nem támasztja alá írott forrás Marczibányi István és Viczay

Mihály gyűjtők állítólagos cserekapcsolatát, amely Entz Géza hibásan idézett könyvéből – A magyar műgyűjtés történetének vázlata 1850-ig – eredhet.)

⁹⁹ Vö.: 21. jegyzet.

¹⁰⁰ Magyarország vármegyei és városai. Nyitra vármegye. Szerk. Sziklay János – Borovszky Samu. Budapest 1899, 144.

FÜGGELÉK

Az 1811-ben, Marczibányi István örököseinek ajándékaiként a Nemzeti Múzeumba került 'régiségek és ritkaságok' (a Cimeliotheca katalógustételeinek sorrendjét követve):

	<i>Cimeliotheca-szám</i>	<i>Cimeliotheca leírása (magyarul, kivonatolva)</i>	<i>Őrzési hely</i>	<i>Élő leltári szám és alapadatok</i>	<i>Megjegyzés</i>
1.	Cim.Sec.II.I.4.	Serleg, közepén egy több színben játszó, nagy gyöngyragyló, körben aranyozott ezüst pántok. A ragyló hátán az ezüstműből megformált Neptunus cethalon ül, a ragylót egy ezüstműből készített Atlas tartja. XVI. századi munka, négy fontot nyom. A csáktornyai Zrínyi-kincstárhoz tartozott, majd Kéry grófhhoz jutott. Végül a klarisszák pozsonyi rendházába került, amelynek feloszlata után Marczibányi István nyilvános árverésen vette.	Magyar Nemzeti Múzeum, Ötvösgyűjtemény	Cim.Sec.II.I.4. Ún. Nautilus-serleg, 17. sz. első fele, Augsburg, tengeri ragyló háza, részben aranyozott ezüst, m: 26,4 cm	
2.	Cim.Sec.II.I.5	Fedeles serleg ezüstműből, XVII. századi, egy láb magas és egy fontot nyom. Áldoztató kehely volt, amelyben az ostyát tartották. A túskevári Mártonyi Pál készítette egykor a helyi templom számára. Remete Szent Pál rendjének feloszlata után nyilvános árverésre került, ahol Marczibányi István megvásárolta.	Magyar Nemzeti Múzeum, Ötvösgyűjtemény	Cim.Sec.II.I.5.	Az 1811-es kéziratos katalógusban eltérő proveniencia-adat: a pozsonyi klarisszától. Vö.: OSZK Kézirattár Fol. Lat. 54. Sec.I.I.2.
3.	Cim.Sec.II.I.6.	Fedeles kókuszdió serleg, aranyozott ezüst foglalatban, XVI. századi munka. Fedelén belül aranyozott ezüstlap, rajta két pajzs, középen két betűvel L. I. Ugyanezen pajzsok fölött a BVN. AGL. rövidítés látható.	Magyar Nemzeti Múzeum, Ötvösgyűjtemény	Cim.Sec.II.I.6. Kókuszserleg, 16. sz. második fele, m: 25 cm	
4.	Cim.Sec.II.II.1.	Kerek formájú, fedeles edény zempléni obszidiánból, ezüstműfoglaltban. Marczibányi István magának készítette.	ismeretlen		Feltehetően átadva az Iparművészeti Múzeumnak, 1877.
5.	Cim.Sec.II.III.1.	XVII. századi kupa áttetsző hegyikristályból, hegyikristály fedővel, fogója és szegélyei tömör ezüstműből készültek, amely egykor aranyozott volt. Az egykori kalocsai érsek, zajezdai gróf Patachich Gábor Hermann hozta Itáliából, halála után Kiss kanonok örökölte, kinek halála után később Marczibányi István kezébe jutott.	Iparművészeti Múzeum, Ötvösgyűjtemény (Áttét a Magyar Nemzeti Múzeumból, 1936.)	18835 Kupa, 1600 körül, aranyozott ezüstműfoglalat, hegyikristály, m: 16,4 cm	

*Az 1811-ben, Marczibányi István örököseinek ajándékaiként a Nemzeti Múzeumba került 'régiségek és ritkaságok'
(a Cimeliotheca katalógustételeinek sorrendjét követve):*

	<i>Cimeliotheca-szám</i>	<i>Cimeliotheca leírása (magyarul, kivonatolva)</i>	<i>Őrzési hely</i>	<i>Élő leltári szám és alapadatok</i>	<i>Megjegyzés</i>
6.	Cim.Sec.II.III.2.	Elefántcsont kupa, amelynek domborművei lobogó hajú Nereidákat ábrázolnak, akik az evező Neptunt követik, egyikük azonban tőlük elkülönülve a kagylót fújó Tritont ragadja meg. Fedő, fogó és talp, miként a belső tiszta ezüstmű készült, amely aranyozott. A mű a XVII. század jegyeit viseli. Marczibányi István Managetta báró nyilvános árverésén vásárolta nem kevés összegért.	Magyar Nemzeti Múzeum, Ötvösgyűjtemény	Cim.Sec.II.III.2.	Az 1811-es kéziratos katalógusban eltérő proveniencia-adat: a <i>Patachich-gyűjtemény</i> ből. Vö.: OSZK Kézirattár Fol. Lat. 54. Sec.II.10.
7.	Cim.Sec.II.III.5.	Kínai porcelán váza, ezüstfüllel és fedéllel felszerelve. Magyar jezsuita misszionáriusok hozták magukkal Kínából, később Marczibányi Istvánhoz került.	ismeretlen		
8.	Cim.Sec.II.III.6.	Kupa, rajta kő nagyságú faragványok felragasztva, egy láb magas, kúp formájú, füllel kialakítva, a Szentírásból vett történetek képeivel, finoman faragva. XVI. századi régiség, mint azt a belenyomott 1570. év jelzi.	Iparművészeti Múzeum, Kerámia- és Üveggyűjtemény (Áttét a Magyar Nemzeti Múzeumból, 1877.)	4795 Kupa, bibliai jelenetek és szentek ábrázolásával, Hans Hilgers, 1570, Siegburg, kőcserep, felrakott plasztikus díszítés, m: 33,5 cm	
9.	Cim.Sec.II.IV.1.	XVI. századi aranyozott ezüst díszedény, szarvast ábrázol, aki jobb mellső lábát felemeli, a másik hármat a talpazaton nyugtatja. A talpazaton finoman kidolgozott békák, gyíkok, kígyók, és más csúszómászók vannak. A szarvas nyaka körül pánt, amelyet körben öt hegyikristály, piros, zöld, kék színű díszít. A vad feje szolgál fedőként, a test egy meszelyt fogad be. Egy font mínusz fél unciát nyom. A csáktornyai Zrínyi-kincstár nemes régiségei közül való, amelyet alkalomadtán Marczibányi István szerzett meg.	Magyar Nemzeti Múzeum, Ötvösgyűjtemény	Cim.Sec.II.IV.1. Szarvas alakú asztaldísz (díszedény), Elias Zorer (?), 16–17. sz. fordulója, aranyozott ezüst, hegyikristály, m: 23,8 cm	Az 1811-es kéziratos katalógusban eltérő proveniencia-adat: <i>Batthyány József hercegprímás gyűjteményéből</i> . Vö.: OSZK Kézirattár Fol. Lat. 54. Sec.II.8.
10.	Cim.Sec.II.IV.6.	Áldomás pohár szerpentinkőből, Marczibányi István nyilvános árverésén, magyar munkaként vásárolta.	ismeretlen		
11.	Cim.Sec.II.IV.7.	Kristály pohár csiszolt és metszett fedéllel, nyolcszögű talpzata aranyozott ezüstgyűrűvel körülvett.	Magyar Nemzeti Múzeum, Ötvösgyűjtemény	Cim.Sec.II.IV.7.	
12.	Cim.Sec.II.IV.8.	Ovális formájú pohár magyar jáspisból, aranyozott ezüsttalpzatát hatvannégy lilium díszíti.	ismeretlen		

Az 1811-ben, Marczibányi István örököseinek ajándékeként a Nemzeti Múzeumba került 'régiségek és ritkaságok' (a Cimeliotheca katalógustételeinek sorrendjét követve):

	<i>Cimeliotheca-szám</i>	<i>Cimeliotheca leírása (magyarul, kivonatolva)</i>	<i>Őrzési hely</i>	<i>Élő leltári szám és alapadatok</i>	<i>Megjegyzés</i>
13.	Cim.Sec.II.IV.9.	Kerek formájú pohár magyar jáspisból, piros erekkel és áttetsző fehér pöttyözéssel, talpán aranyozott gyűrű. Utóbbi három, 17. században készült pohár Mednyánszky Miklós kassai várkapitánytól került Marczibányi Istvánhoz.	ismeretlen		
14.	Cim.Sec.II.IV.11.	XVI. századi aranyozott ezüstpohár, egy asszonyt formáz, aki kezét a magasba emeli, feje fölött egy aranyozott ivócsészét tartva, a következő felirattal: weyl. den hocheleichten Herr Doctor Martino Luthero Catharina de Iborret. Alul megismétlődik a név: Catharina de Iborret, valamint az évszám és a művész neve: fecit Ihan Walter. 1530. Ez a pohár az egyik a négy közül, amelyet Luther a végrendeletében említ. Az eredeti kéziratot jelenleg jeszenicei és vadasi Jankovich Miklós vármegyei ülnök őrzi. A poharat a szászok vitték Erdélybe a 18. század elején, ahol Marczibányi István nem kevés pénzért megvásárolta.	Magyar Nemzeti Múzeum, Ötvösgyűjtemény	Cim.Sec.II.IV.11.	
15.	Cim.Sec.II.IV.15.	Elefántcsont pohár, finoman faragott domborművekkel, amelyek erdős, hegyes tájat ábrázolnak, vadászati jelenettel. A pozsonyi királyválasztáson 1790-ben részt vevő IV. Ferdinánd szicíliai király tiszteletére készítette Bécsben egy magyar nemes, aki vadászatra fogadta a királyi vendéget. Mivel a nevezett napra nem készült el, a műtárgyat nem vette át. Hat évvel később Marczibányi István harminchat aranyért drágán megvásárolta, és örökösei a nemzeti intézménynek juttatták. A Múzeum saját pénzén ezüst foglalatot gyártatott a pohárhoz.	Magyar Nemzeti Múzeum, Ötvösgyűjtemény	Cim.Sec.II.IV.15.	
16.	Cim.Sec.II.V.3.	Nyolcszögű csésze erdélyi jáspiskóból, egykor a Zrínyiek csáktornyai kincstárában.	ismeretlen		Az 1811-es kéziratos katalógusban eltérő proveniencia-adat: <i>Marczibányi a váci siketnémánál készítette 1809-ben.</i> Vö.: OSZK Kézirattár Fol. Lat. 54. Sec.I.VI.8.
17.	Cim.Sec.II.V.9–10.	Két áttetsző, szürke színű csésze kárpátiai jáspachátból.	ismeretlen		

*Az 1811-ben, Marczibányi István örököseinek ajándékaént a Nemzeti Múzeumba került 'régiségek és ritkaságok'
(a Cimeliotheca katalógustételeinek sorrendjét követve):*

	<i>Cimeliotheca-szám</i>	<i>Cimeliotheca leírása (magyarul, kivonatolva)</i>	<i>Őrzési hely</i>	<i>Élő leltári szám és alapadatok</i>	<i>Megjegyzés</i>
18.	Cim.Sec.II.V.11.	Kisebb csésze Zemplén vármegyei kalcedónból. E három csésze a pozsonyi Kochmeister-házból jutott Marczibányi birtokába.	ismeretlen		Az 1811-es kéziratos katalógusban eltérő proveniencia-adat: <i>Marczibányi a váci siketnémánál készítette 1809-ben.</i> Vö.: OSZK Kézirattár Fol. Lat. 54. Sec.I.VI. 5–6, 8.
19.	Cim.Sec.II.VI.8.	Asztalnemű, azaz kés, villa és kanál magyar kalcedónból. Marczibányi István készítette a váci siketnémák intézetében.	Magyar Nemzeti Múzeum, Ötvösgyűjtemény (a kanál hiányzik)	Cim.Sec.II.VI.8.	
20.	Cim.Sec.II.VII.8.	Tubákos szelence erdélyi breccsából, kettős fedéllel. Réz szegélyei egykor aranyozottak voltak.	ismeretlen		
21.	Cim.Sec.II.VII.9.	Szelence szürke jaspachátból, aranyozott sárgaréz szegélyekkel, fedelén mozaikmunka, amely lepkéket, legyeket, darazsakat és más figurákat ábrázol. E két szelence 17. századi, és II. Rákóczi György fejedelem kincsei közül származik. Marczibányi István 1790-ben Nagyszébenben vásárolta.	ismeretlen		
22.	Cim.Sec.II.VII.10.	Ovális formájú szelence, magyar és erdélyi csiszolt drágakövekkel kirakva. 1789-ben Kojanecz pesti aranyműves készítette Marczibányi István megrendelésére.	ismeretlen		
23.	Cim.Sec.II.VIII.7-8.	Két négyszögletű elefántcsont tábla, üveg alatt, Mária Egyiptomba menekülését ábrázolják. Marczibányi István 1786-ban a budai klarissza rendház feloszlata utáni nyilvános árverésen vette nem csekély összegért.	ismeretlen		
24.	Cim.Sec.II.VIII.9.	Mozaik hatású, színes gipsz kép, amely tengeren hánykódó hajót ábrázol. XVII. századi firenzei munka, Marczibányi János vármegyei ülnök adományozta a Múzeumnak.	ismeretlen		Feltehetően átadva az Iparművészeti Múzeumnak, 1877 (?); leltárkönyvből törölve, 1962.
25.	Cim.Sec.II.VIII.13–14.	Két mozaikmunka, négyszögletes formájú, épített táj látképét ábrázolja.	Iparművészeti Múzeum, Bútorgyűjtemény (csak egy darab)	53.1920.1 Pietra dura kép – tájkép tornyos épülettel 18. sz. eleje, Itália, márvány berakás, pala, 14,8 × 23,8 cm	Feltehetően átadva az Iparművészeti Múzeumnak, 1877 (?); leltárkönyvből törölve, 1962.

Az 1811-ben, Marczibányi István örököseinek ajándékaiként a Nemzeti Múzeumba került 'régiségek és ritkaságok' (a Cimeliotheca katalógustételeinek sorrendjét követve):

	<i>Cimeliotheca-szám</i>	<i>Cimeliotheca leírása (magyarul, kivonatolva)</i>	<i>Őrzési hely</i>	<i>Élő leltári szám és alapadatok</i>	<i>Megjegyzés</i>
26.	Cim.Sec.II. VIII.15–16.	Két hasonló, színes mozaikmunka, az egyik egy férfit, a másik egy nőt ábrázol török viseletben.	Iparművészeti Múzeum, Bútorgyűjtemény (csak a nőt ábrázoló darab)	53.1919.1 Pietra dura kép – töredék, 18. sz. eleje, Itália, márvány berakás, pala, 11,7 × 11,2 cm	Feltehetően átadva az Iparművészeti Múzeumnak, 1877 (?); leltárkönyvből törölve, 1962; átvezetve, 1956.
27.	Cim.Sec.II. VIII.17–18.	Két ugyanilyen mozaikmunka, natúr színű kövekből, faágon ülő madarakat ábrázolnak.	ismeretlen		Feltehetően átadva az Iparművészeti Múzeumnak, 1877 (?); leltárkönyvből törölve, 1962.
28.	Cim.Sec.II. VIII.19.	Hosszúkas mozaikkép, madarat ábrázol. Utóbbi hét mozaikkép Budán készült a 18. század elején, kárpáti kövekből, Otto de Limburg-Styrum budai kapitány megrendelésére. Marczibányi István száz aranyat adott több ilyen munkáért, amelyből az örökösök hetet hagytak a Múzeumra.	ismeretlen		Feltehetően átadva az Iparművészeti Múzeumnak, 1877 (?); leltárkönyvből törölve, 1962.
29.	Cim.Sec.II.IX.5.	A Halál bronz szobra, csontvázként ábrázolva. Egy láb magas, felettebb finom, XV. századi munka. Széttépett testű figura, egyik kezében kaszát, másikkban homokórát tart, talapzata fából készült. Marczibányi István a csáktornyai Zrínyi-kincstár régiségei közül szerezte.	Magyar Nemzeti Múzeum, Vegyesgyűjtemény	Cim.Sec.II.IX.5. Augsburgi mester: Halál, 16. sz. vége/17. sz. első negyede, bronz, m: 32,5 cm	
30.	Cim.Sec.II.IX.7.	Lotharingiai Károly, Bar hercege, lovon ülve, carrarai márványból finoman faragva, másfél láb magas. Az ábrázolt a császári seregek vezetője volt 1686-ban, amikor a törökök kiűzetek Buda várából. A ló mellő lába és hímveszeje törött, és a herceg kezében lévő marsallbot is. Marczibányi István örököseitől.	Szépművészeti Múzeum, Régi Szobor Gyűjtemény (Áttét az Országos Történeti Múzeumból [ti. Magyar Nemzeti Múzeumból], 1949.)	52.49 Giuseppe Volpini: II. Miksa Emánuel lovas szobra, 1715 körül, márvány, m: 45 cm	
31.	Cim.Sec.II. IX.19–20.	Szent István, Magyarország apostoli királya, és felesége, Gizella királyné palástban és a többi királyi díszben. Hét hüvelyk magas, elefántcsontból finoman faragott, a talapzatuk úgyszintén elefántcsontból. Mindkét szobrot Batthyány kardinális kapta, amikor még erdélyi püspök volt, hatvan évvel ezelőtt. Halála után, pozsonyi nyilvános árverésen vette Marczibányi István.	Iparművészeti Múzeum, Ötvösgyűjtemény (Áttét a Magyar Nemzeti Múzeumból, 1877.)	4867, 4870 Ismeretlen mester, Szent István (?), Gizella (?), 18. század, elefántcsont, m: 14 cm	

*Az 1811-ben, Marczibányi István örököseinek ajándékaiként a Nemzeti Múzeumba került 'régiségek és ritkaságok'
(a Cimeliotheca katalógustételeinek sorrendjét követve):*

	<i>Cimeliotheca-szám</i>	<i>Cimeliotheca leírása (magyarul, kivonatolva)</i>	<i>Őrzési hely</i>	<i>Élő leltári szám és alapadatok</i>	<i>Megjegyzés</i>
32.	Cim.Sec.II. IX.23.	Kínai pagodafigura, egy szörnyen elhízott ülő alak formájában, vörös-sárga színű, áttetsző zsírkőből, öt hüvelyk magas.	ismeretlen		Feltehetően átadva az Iparművészeti Múzeumnak, 1877; áttéve, Szekszárd, 1959 (?).
33.	Cim.Sec.II. IX.24.	Japán pap („Bonze”) figurája attribútumokkal, hosszú ujjú tógában, hosszú bajusszal, és fejfedővel. Egy láb magas, áttetsző zsírkőből, finoman faragott forma.	ismeretlen		Feltehetően átadva az Iparművészeti Múzeumnak, 1877; áttéve 1959 (?).
34.	Cim.Sec.II. IX.25.	Kínai nő, egy láb, három hüvelyk magas, hosszú ujjú tógában. Fekete hajú, a vállán zsák, áttetsző fehér zsírkőből, finoman faragva.	ismeretlen		Feltehetően átadva az Iparművészeti Múzeumnak, 1877; áttéve 1959 (?).
35.	Cim.Sec.II. IX.26.	Hasonló figura, ugyanebből a kőből, ugyanekkora, palástot visel, szélein egykor aranyozva, finoman faragott.	ismeretlen		Feltehetően átadva az Iparművészeti Múzeumnak, 1877; áttéve, Kolozsvár 1962 (?).
36.	Cim.Sec.II. IX.27.	Hasonló, ülő figura, fekete hajú, egy láb két ujj magas, lábait keresztbe vetve ül, hosszú tógában, egyik kezében, tálban fél dinnyét tart. Ugyancsak áttetsző fehér zsírkőből, művészien faragott. Az öt szobor eredeti kínai munka, feltehetően a XVII. századból. A XVIII. század elején Bákovszky János jezsuita misszionárius hozta Kínából, kinek örököseitől Marczibányi István megvásárolta.	ismeretlen		Feltehetően átadva az Iparművészeti Múzeumnak, 1877; áttéve, Szekszárd, 1959 (?).
37.	Cim.Sec.II. XIII.1.	Régi magyar öv, három ujj széles és fél rőf hosszú, nagy, kör alakú övcsattal, vert ezüstből, aranyozva, XV. századi divat szerinti finoman kidolgozott munka. Egykor Lorántffy Zsuzsannáé, I. Rákóczi György fejedelem feleségéé volt.	ismeretlen		
38.	Cim.Sec.II. XIII.3–4.	Tizenkét gomb, hat nagyobb és hat kisebb, egy régi magyar köpenyről, achátból metszve, aranyba illesztve. XVI. századiak.	ismeretlen		

Az 1811-ben, Marczibányi István örököseinek ajándékként a Nemzeti Múzeumba került 'régiségek és ritkaságok' (a Cimeliotheca katalógustételeinek sorrendjét követve):

	<i>Cimeliotheca-szám</i>	<i>Cimeliotheca leírása (magyarul, kivonatolva)</i>	<i>Őrzési hely</i>	<i>Élő leltári szám és alapadatok</i>	<i>Megjegyzés</i>
39.	Cim.Sec.II.XV.5.	Fatörzs, szinte egy láb magas, kör alakú, négy részre osztva, és a részek kis vaspántokkal összekapcsolva, hogy egy darabba zárható legyen. Belül a szentek legendáiból nagy gonddal kivitelezett faragások, és bibliai szövegrészletek a szerzetesi elmélkedéshez. A felosztatott Zobor-hegyi remeteség szerzetese faragta, és Marczibányi István nyilvános árverésen vette meg	ismeretlen		
40.	Cim.Sec.II.XV.5.	Ereklyetartó, hét ujj magas és egy láb széles, csontokból összeragasztva. Kilenc gótikus művű hasábból áll, amelyekből kettő átlósan helyezkedik el, és tornyokat, ablakokat és zárt ajtókat jelenít meg, középen ugyancsak egy torony látható íves nyílású ablakkal, az ajtó alatt egy hajadon áll. Ezt jobb oldalról három, balról ugyanannyi hasáb övezi. Mindegyik előtt egy hajadon áll, és némelyiknek a kezében hangszer van. A hasábokat háromszögű oromzat koronázza. A mellvédet, ami hosszanti irányban átfogja a kilenc hasábot, két rend lilium díszíti. A szélein aranyozás nyomaival. Szent Margitnak ezen ereklyetartójáról már a 13. században beszámolnak, bizonyára sokáig a Szigeten őrizték, mígnem a zárda felosztatásával az apácáknak máshová kellett költözniük. 1714-ben ismét Budára jöttek, és magukkal hozták. Azonban a klarissza rend felosztatásával 1785-ben nyilvános árverésre került, ahol Marczibányi István megvásárolta.	Iparművészeti Múzeum, Ötvösgyűjtemény (Áttét a Magyar Nemzeti Múzeumból, 1936.)	18843 Ékszerláda részlete (?), Velence, 15. sz., csont, 27 × 15 cm	
41.	Cim.Sec.III.II.3.	Török handszár elefántcsont markolattal. 1788-ban az orsovai csatában zsákmányolták. A Marczibányi-örökösöktől.	Magyar Nemzeti Múzeum, Fegyvertár	75.6551 Jatagán, 18. század vége	
42.	Cim.Sec.III. VI.2.	Díszkard damasz k pengével. Hüvelye vas, amelyet aranyozás díszít. Markolatát hat drága türkiz díszíti. XVI. századi, a Marczibányi család fegyverei közül.	Magyar Nemzeti Múzeum, Fegyvertár	56.4206 Szablya, Török Birodalom, 17. század közepe, acél, fa, bőr, vas, türkiz és arany, hossza: 95 cm	

*Az 1811-ben, Marczibányi István örököseinek ajándékaiként a Nemzeti Múzeumba került 'régiségek és ritkaságok'
(a Cimeliotheca katalógustételeinek sorrendjét követve):*

	<i>Cimeliotheca-szám</i>	<i>Cimeliotheca leírása (magyarul, kivonatolva)</i>	<i>Őrzési hely</i>	<i>Élő leltári szám és alapadatok</i>	<i>Megjegyzés</i>
43.	Cim.Sec.III. VII.1	Alabárd sárgarézből, aranyozva, az osztrák császárok címerével. Egy hosszú rúdra erősítve, végén színes bojt. Ilyen alabárdot egészen a XVIII. század elejéig használtak. 1784-ig a budai klarisszák rendházának templomában lógott, feloszlásuk után Marczibányi István nyilvános árverésen vette.	ismeretlen		
44.	Cim.Sec.III. VIII.4.	Buzogány vasból. Marczibányi István több ilyen birtokolt, örökösei adták a Múzeumnak.	Magyar Nemzeti Múzeum, Fegyvertár	54.1965 Vasbuzogány, 15–16. század	
45.	Cim.Sec.III. IX.2.	Számszeríj, a Marczibányi-fegyverek közül.	Magyar Nemzeti Múzeum, Fegyvertár	68.7508 Golyóvető számszeríj, 17. század	
46.	Cim.Sec.III.X.3.	Nyolc láb hosszú puska, Marczibányi István örököseitől.	Magyar Nemzeti Múzeum, Fegyvertár	56.5522 Szakállas puska, 16. század	
47.	Cim.Sec.III. XI.8.	Lőportartó dióból, elefántcsonttal díszítve. XVIII. századi, egy pozsonyi mester készítette. A Marczibányi-örököstől.	ismeretlen		
48.	Cim.Sec.III. XIII.2.	Sisak vasból.	Magyar Nemzeti Múzeum, Fegyvertár	56.5242 Sisak, 16. század második fele	
49.	Cim.Sec.III. XIII.3.	Sisak vasból.	Magyar Nemzeti Múzeum, Fegyvertár	56.5239 Sisak, 16. század vége	
50.	Cim.Sec.III. XIII.4.	Sisak vasból. Nemrég a budai vár területén ásták ki őket, és Marczibányi István más darabokkal begyűjtötte.	Magyar Nemzeti Múzeum, Fegyvertár	57.6004 Sisak, 16. század	
51.	Cim.Sec.IV.I.22.	Két szatír, patákkal, emberi testtel, akik pegazuson ülnek, és Jupiter fejét tartják maguk között, így kapcsolódnak össze egy művé, amely három láb hosszúságú, és szökőkúthoz készülhetett. Budán ásták ki a Via Regián, az irgalmasrendiek kórházánál. Marczibányi István örököseitől került a Múzeumba.	ismeretlen		Átadva az Iparművészeti Múzeumnak, 1877; leltárkönyvből törölve, 1962.
52.	Cim.Sec.IV.I.52.	Mars másfél láb magas, sisakos, páncélos figurája, bal kezében pajzsot tart, jobbából a ládza elveszett, amikor a földből kiásták. Budán ásták ki a Via Regián, az irgalmasrendiek kórházánál. Marczibányi István örököseitől került a Múzeumba.	ismeretlen		Feltehetően átadva az Iparművészeti Múzeumnak, 1877; talán átadva a Szépművészeti Múzeumnak, 1950 (?).

Az 1811-ben, Marczibányi István örököseinek ajándékaként a Nemzeti Múzeumba került 'régiségek és ritkaságok' (a Cimeliotheca katalógustételeinek sorrendjét követve):

	<i>Cimeliotheca-szám</i>	<i>Cimeliotheca leírása (magyarul, kivonatolva)</i>	<i>Őrzési hely</i>	<i>Élő leltári szám és alapadatok</i>	<i>Megjegyzés</i>
53.	Cim.Sec.IV. IX.47.	Etruszk váza füllel, sérült és darabos, mégis egyedülálló, agyagból, figurális ábrázolásokkal. Az elülső felén sárga színben metszett nőalak, bokáig érő tunikát visel, kezében tükröt tart, és egy szárnyas génusz egy tálat nyújt neki, kettejük között egy egylábú, kerek asztalka van. Magyarországon ritka darab, Herculanumból származik. Marczibányi István budai kincsei közül, kinek halála után örökösei a Múzeumnak juttatták.	Szépművészeti Múzeum, Antik Gyűjtemény (Áttét az Országos Történeti Múzeumból [ti. Magyar Nemzeti Múzeumból], 1943.)	51.93 (leválasztott kiegészítések: 56.82A) Vörösalakos hasas lékythos-aryballos, Apulia vagy Campania?, 330-310 k., m: 31,24 cm	
–	Cim.Sec.II. XI.2–10.	[Kilenc négyszögletű asztal, különböző értékes magyar és erdélyi drágakövekkel kirakva, amelyeket különböző gyűjteményekből, köztük Marczibányi Istvánéból válogattak.]			A Marczibányi-örökösök által adományozott drágakövek másodfelhasználása.

A Cimeliothecában nem szereplő, de az 1811-es adomány részeként azonosítható műtárgy:

			Iparművészeti Múzeum, Kerámia- és Üveggyűjtemény (Áttét a Magyar Nemzeti Múzeumból, 1877.)	4815 Söröskupa önfedéllel, kőcserép, felrakott díszítés, önmontírozás, Kreussen, 1660	Vö.: OSZK Kézirattár Fol. Lat. 54. Sec.III.VI. 8; Quart. Lat. 63/18. Sec.III.IV.6. Korsó (fazekas munka) ólom fedéllel, négy meszelyt fogad be. A tizenkét apostol színes képével, valamint az 1660-as évvel. A budai Fröhwrth Lipóttól került Marczibányi Istvánhoz.
--	--	--	--	---	---

A mindkét kéziratos katalógusváltozatban (1811, 1813) a Marczibányi-örökösök adományaként feljegyzett, a Cimeliothecában eltérő provenienciával szereplő műtárgyak:

	Cim.Sec.II. VII.11.	Elefántcsont szelence, dohánylevél tárolására, négyszögletes formájú. A fedelén a füleki vár látképe látható, az alján pedig az esztergomi csata. 17. századi munka, a Múzeum két aranyért vásárolta.	ismeretlen		Vö.: OSZK Kézirattár Fol. Lat. 54. Sec.I.II.8; Quart. Lat. 63/18. Sec.I.II.8. Egykor Szemere Ferenc királyi tanácsos birtokában, akitől Marczibányi István megvásárolta.
	Cim.Sec.II. VIII.3.	A törökök legyőzőjének dicsőítése háborús jelvényekkel ércből, aranyozva, ovális alabástrom táblán, amelynek érc kerete aranyozott. Kubinyi Péter adományozta a Múzeumnak.	ismeretlen		Vö.: OSZK Kézirattár Fol. Lat. 54. Sec.III. III.6; Quart. Lat. 63/18. Sec.III.III.4. A Marczibányi-örökösöktől.

A mindkét kézirat katalógusváltozatban (1811, 1813) a Marczibányi-örökösök adományaként feljegyzett, a Cimeliothecában eltérő provenienciával szereplő műtárgyak:

Cim.Sec.II. VIII.4	Lipót kör alakú elefántcsont képe, domborműves munka, felirattal: LEOPOLDUS I. D. G. ROM. IMP. SEMP. INVICTISSIM. Széchényi Pál kalocsai érsek tulajdonában volt, akinek halála után a Visa nevű kalocsai előljáróra maradt.	Magyar Nemzeti Múzeum, Éremtár (Áttét a Magyar Nemzeti Múzeumból, 1877; visszaadva a Magyar Nemzeti Múzeum Éremtárának, 1935.)	50/935-200 Johann Ignaz Bendl: I. Lipót, elefántcsont érem, 10,3 cm átm.	Vö.: OSZK Kézirattár Fol. Lat. 54. Sec.III. III.5; Quart. Lat. 63/18. Sec.III.III.7. <i>A Marczibányi-örökösöktől.</i>
Cim.Sec.II.IX.2.	Báthory István lengyel király és erdélyi fejedelem babérkoszorús mellszobra, elefántcsontból faragva, 7 hüvelyk magas. 16. századi darab, amelyet Barna Mihály varsói kanonok szerzett meg, és 1806-ban a Nemzeti Múzeumnak küldte.	ismeretlen		Vö.: OSZK Kézirattár Fol. Lat. 54. Sec.III.I.5; Quart. Lat. 63/18. Sec.III.I.4. <i>Barna Mihály varsói kanonok küldte ajándékba Marczibányi Istvánnak. A Marczibányi-örökösöktől. Feltehetően átadva az Iparművészeti Múzeumnak, 1877.</i>

ADDENDA TO THE HISTORY OF ISTVÁN MARCZIBÁNYI'S ART COLLECTION

The art collection of István Marczibányi (1752–1810), remembered as the benefactor of the Hungarian nation, who devoted a great part of his fortune to religious, educational, scientific and social goals, is generally known as a collection of 'National Antiquities' of Hungary. This opinion was already widespread in Hungarian publicity at the beginning of the 19th century, when Marczibányi pledged that he would enrich the collection of the prospective Hungarian National Museum with his artworks. But the description of his collection in Pál Wallaszky's book *Conspectus reipublicae litterariae in Hungaria* published in 1808 testifies to the diversity and international character of the collection. In the Marczibányi "treasury", divided into fourteen units, in addition to a rich cabinet for coins and medals there were mosaics, sculptures, drinking vessels, filigree-adorned goldsmiths' works, weapons, Chinese art objects, gemstones and objects carved from them (buttons, cameos, caskets and vases), diverse marble monuments and copper engravings. Picking, for example, the set of sculptures, we find ancient Egyptian, Greek and Roman pieces as well as mediaeval and modern masterpieces arranged by materials.

After the collector's death, his younger brother Imre Marczibányi (1755–1826) and his nephews Márton (1784–1834), János (1786–1830), and Antal (1793–1872) jointly inherited the collection housed in a palace in Dísz tér (Parade Square) in Buda. In 1811, acting on the promise of the deceased, the family donated a selection

of artworks to the National Museum: 276 cut gems, 9 Roman and Byzantine imperial gold coins, 35 silver coins and more than fifty antiquities and rarities including 17th and 18th-century goldsmiths' works, Chinese soapstone statuettes, ivory carvings, weapons and a South Italian red-figure vase, too. However, this donation did not remain intact as one entity. With the emergence of various specialized museums in the last third of the 19th century, a lot of artworks had been transferred to the new institutions, where the original provenance fell mostly into oblivion.

In the research more than a third of the artworks now in the Hungarian National Museum, the Museum of Applied Arts and the Museum of Fine Arts, Budapest could be identified, relying on the first printed catalogue of the Hungarian National Museum (1825) titled *Cimeliotheca Musei Nationalis Hungarici*, and the handwritten acquisition registers. The entries have revealed that fictitious provenances were attached to several items, since the alleged or real association with prominent historical figures played an important role in the acquisition strategies of private collectors and museums alike at the time. For example, an ivory carving interpreted in the *Cimeliotheca* as the reliquary of St Margaret of Hungary could be identified with an object in the Metalwork Collection of the Museum of Applied Arts (inv. no. 18843), whose stylistic analogies and parallels invalidate the legendary origin: the bone

plates subsequently assembled as a front of a casket were presumably made in a Venetian workshop at the end of the 14th century.

There are merely sporadic data about the network of István Marczibányi's connections as a collector, and about the history of his former collection remaining in the possession of his heirs. It is known that collector Miklós Jankovich (1772–1846) purchased painted and carved marble portraits around 1816 from the Marczibányi collection, together with goldsmiths' works including a coconut cup newly identified in the Metalwork Collection of the Museum of Applied Arts (inv. no. 19041). The group of exquisite Italian Cinquecento bronze statuettes published by art historian Géza Entz (1913–1993), was last owned as a whole by Antal Marczibányi (nephew of István) who died in 1872. These collection of small bronzes could have also been collected by István Marczibányi, then it got scattered through inheritance, and certain pieces of it landed in North American and European museums as of the second third of the 20th century. Although according to Entz's hypothesis the small bronzes were purchased by István's brother Imre through the mediation of sculptor and art collector István Ferenczy (1792–1956) studying in Rome, there is no written data to verify it. By contrast,

it is known that the posthumous estate of István Marczibányi included a large but not detailed collection of classical Roman statues in 1811, which the heirs did not donate to the National Museum. It may be presumed that some of the renaissance small bronzes of mythological themes following classical prototypes were believed to be classical antiquities at the beginning of the 19th century. Further research will hopefully reveal more information about the circumstances of their acquisition.

VARGYAS Zsófia, Szépművészeti Múzeum, Magyar Nemzeti Galéria, Magyarország; ELTE BTK Filozófiatudományi Doktori Iskola, Magyarország / Museum of Fine Arts, Hungarian National Gallery, Hungary; ELTE Faculty of Humanities, Doctoral School of Philosophy, Hungary – zsofia.vargyas@szepmuveszeti.hu

Beérkezett: 2022. június 27. / *Elfogadva:* 2022. július 10.

Kulcsszavak: Marczibányi István, gyűjteménytörténet, Magyar Nemzeti Múzeum, kisbronzgyűjtés, 19. század / *Keywords:* István Marczibányi, collection history, Hungarian National Museum, collecting of small bronze statuettes, 19th century

Open Access. A cikk a Creative Commons Attribution 4.0 International License (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0>) feltételei szerint publikált Open Access közlemény, melynek szellemében a cikk bármilyen médiumban szabadon felhasználható, megosztható és újraközölhető, feltéve, hogy az eredeti szerző és a közlés helye, illetve a CC License linkje és az esetlegesen végrehajtott módosítások feltüntetésre kerülnek. A jelen cikkben szereplő képek felhasználása és terjesztése nem megengedett. (SID_1)